

ΑΔΑΜ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΟΣ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΛΛΟΥ

Η ἐξέτασις τοῦ πνευματικοῦ βίου ὄλων τῶν λαῶν μᾶς διδάσκει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πολὺ ἐνωρίς, μόλις ἀκόμη ἄρχισε νὰ σκέπτεται, ἐπρόβαλεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὸ ἐρώτημα, πῶς ἔγιναν ὅλα αὐτὰ πρὸς τὸν περιβάλλον, καὶ ἐπροσπάθησεν, ἔστω καὶ κατὰ τὸν ἀφελέστερον τρόπον, ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτό. Δὲν ὑπάρχει λαὸς καὶ μεταξὺ τῶν πλέον ἀπολιτίστων, πρὸς νὰ μὴν ἔχη κάποιαν θεωρίαν περὶ τῆς γενέσεως τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τῶν φυτῶν, τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, διατυπωμένην μυθολογικῶς ἔτσι πρὸς νὰ ἱκανοποιῇ ἀπλοϊκὰς καρδιὰς. Προπάντων ἡ ζωὴ πρὸς ἐξαφνα ξεπετᾶ μέσα ἀπὸ τὰ βγὸ κινεῖ ζωηρὰ τὴν φαντασίαν τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου· καὶ αὐτὸς φαντάζεται τὸν κόσμον ὀλόκληρον ἢ καὶ μόνην τὴν ἀνθρωπότητα νὰ γεννᾶται καθ' ὅμοιον τρόπον ἀπὸ ἓνα ἀβγὸ, χωρὶς καὶ νὰ πολυεξετάσῃ, ἂν πρῶτα βρέθηνεν ἡ ὄρνιθα ἢ πρῶτα τὰ βγὸ. Ἔτσι οἱ Πολυνήσιοι πιστεύουν, ὅτι ὁ Θεός, πρὸς δημιουργήσῃ τὸν κόσμον, ἢ οἱ πρῶτοι ἀνθρώποι βγήκαν ἀπὸ ἓνα ἀβγὸ, πρὸς ἔπλεον ἐπάνω τὴν θάλασσαν· μερικοὶ λέγουν πρὸς τὸ ἀβγὸ αὐτὸ τὸ γέννησεν ἓνα πελώριον πουλί, ἄλλοι πάλιν πρὸς μιὰ κότταν γέννησεν τρία ἀβγά καὶ ἀφοῦ τὰ κλώσησεν, ἔβγαλεν ἓνα ἀγοράκι καὶ δυὸ κοριτσάκια.

Τὴν παράδοσιν αὐτὴν διὰ τὸ ἀβγὸ τοῦ κόσμου εὐρίσκομεν εἰς τὴν μυθολογίαν τῶν Ἰνδῶν, τῶν Κινέζων, τῶν Ἀλταϊ-

κῶν λαῶν, τῶν Φοινίκων, τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἀριστοφάνης, ὡς γνωστόν, χρησιμοποιοῦν τὰ στοιχεῖα τῆς ὄρφικης κοσμογονίας ἐκθέτει εἰς τοὺς Ὀρνίθας, 693 κέ. ὅτι ἡ μελανόπτερος Νυξ ἔτεκε τὸ φῶν, ἐξ οὗ ἔβλασεν ὁ ποθεινὸς Ἔρως, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς. Ἀπὸ ἐπίδρασιν δὲ τῆς φοινικικῆς κοσμογονίας ἡ δοξασία αὐτὴ ὑπολανθάνει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἑβραϊκὴν Βίβλον. Κατὰ τὴν Γένεσιν «Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπὶ τῶν ὑδάτων» ἀλλὰ τὸ ἑβραϊκὸν ῥῆμα εἰς τὸ ἐδάφιον αὐτὸ κυριολεκτεῖται κατὰ τοὺς Ἑβραῖστὰς ἐπὶ τοῦ ἐπφάζειν· ἐπειδὴ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ εἰς τὸν χριστιανισμὸν παρεδόθη, παριστάνεται ὡς πτηνόν, καὶ μάλιστα ὡς περιστερά, πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κλωσοῦσεν ἕνα ἄβγδὸ ἐπάνω σὰ νερά (Genesis, übersetzt und erklärt von H. Gunkel, ἔκδ. 2, Göttingen 1902 σ. 89. Die Genesis, übers. u. erklärt von O. Procksch, ἔκδ. 3 Prz. 1924 σ. 442 κέ).

Ἄλλοι κοσμογονικοὶ μῦθοι ἔχουν προφανῶς σχέσιν μὲ τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν μεταφέρουν καὶ εἰς τὸ θεῖον. Μία ἀνάμνησις τῆς ἀγγειοπλαστικῆς καὶ κυρίως τῆς κατασκευῆς πηλίνων εἰδωλίων εἶναι ἡ πλάσις τοῦ Ἀδάμ ἐν τῇ Γενέσει καὶ τῆς Πανδώρας ἐν Ἡσιόδου Ἔργοις, 60 κέ. Θεογ. 571 κέ. Ὅπου ὅμως ὡς ὕλη εἰς τὴν πλαστικὴν ἦτο ἐν χρήσει τὸ ξύλον ἢ τὸ μάρμαρον, ἐκεῖ καὶ οἱ ἄνθρωποι θεωροῦνται ὁμοίως ἐκ ξύλου ἢ ἐκ λίθου κατασκευασμένοι. Κατ' ἀρχαῖον ἑλληνικὸν μῦθον, τὸν ὁποῖον εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Γουαῦνάνας τῆς Νοτ. Ἀμερικῆς, ἄνθρωποι παράγονται ἀπὸ τὶς πέτρες, πού ῥήχνουν πίσω τους ὁ Δευκαλίων καὶ ἡ Πύρρα. Ὡς δεῖγμα δὲ χαρακτηριστικὸν ἄλλων ἀντιλήψεων περὶ κόσμου παραθέτω τὴν παράδοσιν Ἰνδιάνων τινῶν τῆς Βορ. Ἀμερικῆς: Αὐτοὶ ἕναν καιρὸ ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, ὅπου μονάχα ἕνα κλῆμα, πού ἔχωνε τὶς ῥίζες του βαθειὰ πρὸς τὰ κάτω, ἄφηνε νὰ περνᾷ κάποιο φῶς ἀπὸ τὸν ἀπάνω κόσμον. Μιὰ φορὰ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ τολμηροὺς σακαφάλωσαν στὸ κλῆμα καὶ βγῆκαν ἀπάνω· ἐδῶ βρῆκαν βουβάλια καὶ φροῦτα καὶ κατέβασαν μερικὰ κάτω· ἔτσι κατάφεραν

ὄλο τὸ λαὸν ἀνεβῆ ἀπάνω. Ὅταν ὅμως οἱ μισοὶ ἦταν ἀπάνω, τὸ κλήμα ἀπὸ τὸ βάρος μιανῆς χοντροῦς γυναίκας ἔσπασε καὶ οἱ ἄλλοι μισοὶ καταδικάστηκαν νὰ ζοῦν αἰώνια στὸν κάτω κόσμον. (H. Schurtz, *Urgeschichte der Kultur*, Leipzig 1900 σ. 563 κέ. K. Ziegler u. S. Oppenheim, *Weltentstehung in Sage und Wissenschaft*, Leipzig 1925. Seeliger ἐν Roschers *Mythol. Lex.* λ. *Weltschöpfung*).

Ἄλλ' ὅσον ταπειναὶ καὶ ἄξεστοι καὶ ἂν φαίνονται εἰς ἡμᾶς αἱ σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, ἐπιχειροῦντος νὰ ἐξηγήσῃ τὸ μέγα μυστήριον τῆς δημιουργίας, ὅμως εἶναι σπουδαιόταται, ἐπειδὴ ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων συνδέεται στενωτάτα μὲ ἄλλο ὑψιστον ζήτημα, τὸ ζήτημα περὶ τοῦ δημιουργοῦ. Δι' αὐτὸ καὶ αἱ πρωτόγονοι κοσμογονικαὶ δοξασίαι ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν θρησκείαν, ὑπῆρξαν δὲ ἀφετηρία, ἐκ τῆς ὁποίας ἐμορφώθησαν τὰ θεολογικὰ ἢ φιλοσοφικὰ συστήματα, πὺν ἔξετάζουν τὴν φύσιν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν φαινομένων καὶ τὴν συνάφειαν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα.

Τὰς κοσμογονικὰς δοξασίας, αἱ ὁποῖαι διετηρήθησαν εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ μας, συνέλεξε καὶ ἠρμήνευσεν ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης. (Δελτίον τῆς ἱστορ. κ. ἐθνολ. ἐταιρ. τ. Δ' σ. 579 - 626 = *Λαογραφ. Σύμμεικτα Β'* 77-109). Αὐταὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐν ἀρχῇ κατάστασιν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ ἔχουν τύπον ἀρχαϊκώτατον: Ὁ οὐρανὸς ἦταν πρῶτα τόσο χαμηλός, ποῦ τὸν ἔγλυφαν τὰ βοϊδάκια. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ὑπόφερον ὁ οὐρανὸς νὰ τὸν γλύφουν τὰ βοῖδια, εἶπε τῆς θάλασσας, «Δό μου, θάλασσα, ὕψος, νὰ σοῦ δώσω ἐγὼ βάθος!» Καὶ ἐκλώπησεν ὁ οὐρανὸς τὴν θάλασσα καὶ ἐγινε βαθύτερη, καὶ ἡ θάλασσα πάλι τὸν οὐρανὸν καὶ ἐγινε ψηλότερος καὶ ἔτσι ἐχωρίστηκαν καὶ οἱ δύο. Ἡ δοξασία περὶ τοῦ βιαίου χωρισμοῦ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς εἶναι παγκόσμιος, παρήχθη δὲ κυρίως ἐκ τῆς ἰδέας, ὅτι ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ εἶναι πατήρ καὶ μήτηρ ὄλων τῶν ὄντων, ἄρα εἰς παλαιωτάτους χρόνους ἦσαν ἐνωμένοι, ὕστερον δὲ ἐχωρίσθησαν εἰς ταύτην δ' ἀναφέρεται καὶ ἡ

διήγησις τοῦ Ἡσιόδου περὶ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ οὐρανοῦ. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν παραδόσεων τούτων, τὰς ὁποίας ὁ Πολίτης θεωρεῖ «περιλείμματα τοῦ προϊστορικοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου», διαδεδομέναι εἰς τὸν λαόν μας εἶναι καὶ αἱ περὶ δημιουργίας ἰδέαι, αἱ ὁποῖαι διὰ τῆς Βίβλου μετεδόθησαν εἰς ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ἄλλ' ὅπως κάθε ὑψηλὴ διδασκαλία, πὺ μεταδίδεται εἰς τὸν λαόν, οὕτω καὶ αἱ ἀφηγήσεις τῆς Γραφῆς περὶ δημιουργοῦ καὶ κόσμου ὑπέστησαν μεταβολὰς καὶ διευπλώθησαν εἰς μύθους σύμφωνα πρὸς τὸ μυθολογικὸν πνεῦμα τοῦ λαοῦ.

Κατωτέρω δημοσιεύω ἀφήγησιν, τὴν ὁποίαν πρὸ πέντε ἔτων ἤκουσα εἰς Κορουζί, χωρίον τῆς ἐπαρχίας Διδυμοτείχου, παρὰ τοῦ Π. Πάλλα, ἑτῶν 75. Γράμματα ὁ Πάλλας δὲν ἔμαθε.

*
* *

«Ὁ Ἀδάμς ἔμπροστα κ' ἔμπροστα, πρωτόπλαστος. Πῆρεν ὁ Θεὸς πὸ τέσσερις κόχες γῆς μὲ τὸ χέρι του, τὸ σφιξε, ἔτρεξε τὸ νερὸ κατ', τᾶφσε, ἀπόμνε τὸ χῶμα, γίνκεν Ἀδάμ. Πὸ τοιοῦτο χέρ', νὲ πὸ μάννα νὲ πὸ μπαμπᾶ. Εἶχεν κ' ἕναν κῆπο, ἕναν μπαχτσιὰ τρανό, ὠραιότατο. Ἐκεῖ μέσα ἦταν ὅλα τὰ φυτὰ κ' οἱ καρποί. Ἔδωκε καὶ τὸν Ἀδάμ κεῖ μέσα, ἔδωκε καὶ τὸν ὄφιο, ἔδωκε καὶ τὸν διάβολο. Κεῖν' τρεῖς ἦταν μέσα κεῖ. Τὸν διάβολο καὶ τὸν ὄφιο δὲν τς ἔφκιασεν ὁ Θεός· κεῖν' δὲν ἦταν τς προκοπῆς, δὲν ἦταν ἀράδα νὰ τς φκιάσ'· τς ἔβαλε κεῖ μέσα νὰ δοκιμάσ' τὸν Ἀδάμ τί θὰ κάμ'.

Μέσα στὲκεῖνο τὸ μπαχτσιὰ ἦταν μέρα καὶ νύχτα, ὅξω ἀπ' τὸ μπαχτσιὰ ἦταν ὅλο νύχτα.

Μιὰ μέρα ἀπανωκάτ' Ἀδάμς διάερε μέσ' ζτὸ μπαχτσιὰ μαναχὸς τ', σεκιλντίσκε καρδιά τ' (= στενοχωρήθηκε). Τὸ βράδ' ἔπεσε Ἀδάμς, πάει ὁ Θεὸς ἀπ' τὸν Ἀδάμ ἔβγαλε ἕνα πλευρό, τὸ φύσηξε, τὸ καμε γυναῖκα, τὴν ὠνόμασε Γεῦα. Τὴν ἔκαμε γυναῖκα, πλάγιασε κοντὰ ζτὸν Ἀδάμ. Εὐπνησε Ἀδάμς τὴ νύχτα, κοιτάζ' μιὰ γυναῖκα κοντὰ τ. Σηκώνεται Ἀδάμς, φεύγ' κ' ἡ γυναῖκα φεύγ'. δὲ ξέρουνται αὐτοί. Βλέπ' ὁ Θεός, τὸν λέει τὸν Ἀδάμ. «Ἀδάμ, λέει, σ' ἔδωκα

έναν σύντροφο νὰ ἡγληντζῆς». Χίρσαν κοντὰ νὰ πααίνουν, νὰ κουνουστιζῶν (= νὰ συνομιλοῦν), μὰ δὲν ξέρουν νὰ κάμουν παιδιά: «Ἄπ' ὄλ' τς καρποὶ νὰ φῆς, ἀπὸ τς συκομουριᾶς τὸ ξύλο νὰ μὴ φῆς σῦκο».

Κι αὐτοὶ ἦταν τότε μαλλιαροί· ἀρκοῦδα ὅπως εἶναι, ἔτο' ἦταν.

Αὐτοὶ γυροῦντας γυροῦντας ἔτρωγαν ἀπ' ὅλα, ἔβροσαν κεῖ μέσα. Ἡ Γεῦα εἶπε «Νὰ φᾶμε κι ἀπ' τὸ σῦκο». Εἶπ' ὁ Ἄδάμς, «Θεὸς εἶπε νὰ μὴ φᾶμε». Τὸν γέλασε τὸν Ἄδάμ' «Ἄμα φᾶμε, λέει, θὰ γίνουμε κ' ἐμεῖς θεοὶ» κ' ἔφαγαν. Τίναξαν τὴν τριχα τς, τὸ μαλλὶ ὄλο. Ἄμα δγιῆθκαν γκουλιόμπαρ (= γυμνοί), ἕνας πὸ τὸν ἄλλον ἀντράπκαν. ἔσφιξαν τὰ μπούτια τς καὶ τὰ χέρια τάβαλαν ἔστὸ κεφάλ' ἀπ' τν ἀντροπὴ τς καὶ τς ἀμασκάλες τς ἔσφιξαν. Κεῖ πού ἔσφιξαν, κεῖ α πόμνε μαλλί, τᾶλλο τνάχκε (τινάχτηκε).

Ὁ Θεὸς εἶδγε ἀπὸ πάν, τὸν φώναξε τὸν Ἄδάμ' «Ἄδάμ, Ἄδάμ!» Τί νὰ ποῦν ἔστὸ Θεό, πῶς νὰ βγοῦν γκουλιόμπαρ! Ἐπιασαν μὲ τὸ τσιακί τς (= τὸ μαχαιράκι τους), ἔφκιασαν τσιβουδία πὸ τὸ ξύλο (ξύλόκαρφα) κ' εἶναι κάτι χορτάρια, πρωτομαντῆλες τς λέν. Κεῖνο τὸ φύλλο εἶναι π' ὅλα πρῶτο, καὶ πῆραν δυὸ μαντῆλες ἀπὸ κεῖνες κ' ἔβαλαν μπροστὰ καὶ πίσω, νὰ μὴ φαῖνται τὰ καλαμπαλίκια τς· θὰ βγοῦν ἔστὸ Θεό!

«Ἄδάμ, Ἄδάμ, τὸν λέει, δὲ σ' εἶπα νὰ μὴ φῆς αὐτὸ τὸ σῦκο τὸν καρπό;» Κι ὁ Ἄδάμ εἶπε: «Μ' ἔδωκες μιὰ γυναῖκα κι αὐτὴ μὲ γέλασε». — Εἶπε τὸ Θεό λόγια καρσί (= ἀντικροστὰ) — Λέει τὴ γυναῖκα ὁ Θεός: «Γιατί εἶπες κ' ἔφαγεν ἀπ' ταυτὸν τὸν καρπό;» «Μένα, λέει, μὲ γέλασεν ὁ δαίμονας». Λέει τὸ δαίμονα, «Μένα μὲ γέλασεν ὄφιος» λέει. — Τότε τὸ φίδι πάαινεν ὀρθὸ καὶ δὲν θὰ ἦταν πεθαμὸς. Θανά τρώη ὄφιος πὸ ἕναν πὸ ἕναν τς ἀνθρώπ', μιντιβοί, ὀλόκεροι θανά τς τρώη ἦταν τὸ στόμα τ' τρανὸ σάν καζάν' καὶ τὸν γιούντζε (= χωροῦσε) τὸν ἀνθρώπο. Ἦρθε καιρὸς νὰ πεθάν', θὰ πααίν' νὰ τὸν τρώη ὄφιος· κεῖνος ἦταν πεθαμὸς, ἀρρώστειες δὲν εἶχε. — Τόδωσε ντουβὰ (= κατάρα) ὁ Θεός, «Νὰ πέσ'ς τς κ' λιᾶς» λέει. Ἐγειρε, σκουτῶθηκε τὸ φίδ' κι ἀνέλ'σε ἔς τὴ γῆς, γίνκε τόζ' (= σκόνη)

καὶ κείνο τὸ τόζ' γίνκε ψεῖρες καὶ ψύλλ' καὶ κείνα μᾶς τρωῶν' τώρα. Ἀπόμναν καὶ τέτοια τέτοια φιδούδια κι ἀκόμα ἄνθρωπος φοβᾶται πὸ τὸ φίδι, γιὰτ' ἤθελε τὸν τρώει τὸν ἄνθρωπο. Τίποτα ἄλλο δὲ φοβόμαστε. Τὸ φίδ' τί θά σε κάμ', μὰ κείνο φοβόμαστε. Δὲ μπορεῖ νὰ σε φάη, μὰ σὲ τρωῶν' αὐτὰ τὰ τόζια.

Τὸν διάβολο τὸν καταρίσ'κε Θεός· «Νὰ μὴν πχιάνεσαι πουθενά· νὲ ἀπ' τὸν οὐρανὸ νὲ ἀπ' τῆ γῆς· νὰ ζῆς 'στὸν ἀγέρα κ' ἐκεῖ ἀπὸν νὰι λειώσ'ς». Κι ὁ διάβολος ἔφκι (= ἔφνγε) 'στὰ οὐράνια καὶ τώρα γέρ' καμιά βολὰ ἀπ' τὸ δαιμόνιο ἀγέρας κατ καὶ πατάει καένας καὶ παθαίν', στραβῶν' τὸ ποδάρ' ἢ τὸ χέρ' κ' εἶναι δαιμονικὰ κείνα.

Καταρίσ'κε καὶ τὸν Ἀδάμ καὶ τῆ Γεῦα Θεός. Λέει τὸν Ἀδάμ· «Νὰ δουλεύης, νὰ πολεμᾶς, λέει, μέρα νύχτα, μὲ τὸ γίδρο νὰ ταῖζ'ς τὰ παιδιὰ σ'». Πέκ' γανιάζμε (= ἀποκεῖ βασανίζομαστε) τώρα νὰ γιδρών'ς, νὰ σφουγγίζ' 'στὸ γίδρο σ' καὶ νὰ φυλάγ'ς τὰ τέκνα σ'. Τῆ Γεῦα τὴν εἶπε· «Νὰ γεννᾶς τὰ παιδιὰ σ' μὲ τὸ ζόρ' καὶ μέρα νύχτα διὸ τρία χρόνια πὸ τᾶσθῆθι σ' καὶ νὰ δουλεύῃ μὲ τὸ γίδρο σ' καὶ τῆ δουλειὰ πὸν θὰ κάμς τὴν ἡμέρα θὰ ναι καταραμέν', νὰ τὴν παίρς νὰ τὴν βάζ' 'στὴν ἀμασκάλ' σ'· δὲν ἔχ' προκοπή».

Τς ἔδωξεν ὁ Θεός, τς ἔβγαλε πὸ τὸν Παράδσο ὅξω. Τς καταρίσ'κε ὁ Θεός· «Φεῦγα, λέει, ἀπ' τὸν Παράδσο».

Τὸν ἔβγαλε δαίμονας τὸν Ἀδάμ· «Ἐβγα ὅξω, λέει. Γώ, λέει, ὅξω φκιάνω καὶ μέρα, λέει διάβολος, φκιάνω καὶ νύχτα. Θὰ φκιάσουμε ἓνα σενέτ' (= ἔγγραφο ὁμόλογο), θὰ σὲ βαρέσω καὶ σφραγίδα 'στὸ τσακάλ' (= μέτωπο). Ἄνοιξε τὴν ἀπαλάμ' σ', λέει, θὰ κάμον μελάν' κ' ἔπιασε τὸ νύχι τ', τό καμε πέννα καὶ βουτοῦσε 'στὸ γαῖμα πὸ τὸν Ἀδάμ τ' χούφτα τ' κ' ἔκαμε τὸ σενέτ. Μὲ τὸ τσακί τ' τὸν ἔκαμε γραμμὲς 'στὴν ἀπαλάμ' κ' ἔβγαλε γαῖμα καὶ βουτοῦσε κ' ἔκαμε τὸ σενέτ'. Γιὰ ταῦτο εἶναι τὸ χέρι μας κομμένο.

Βγῆκεν ὅξω αὐτός, τὰ καμαν ἐκεῖνα. Τὸν γέλασε, τὸν κόλασε. Πάει 'στὴν κόλαση, πέθανε 'στὴν κόλασ' Ἀδάμς καὶ τὸν ἤλεγαν «Καταραμένος Ἀδάμς». Τὸν παράχωσαν σ' ἓνα μέρος τὸν Ἀδάμ. Ὅποιος περνοῦσε ἐκεῖ, ὄλ' ἀπὸ μιὰ πέτρα

ἔρρηξαν: «Καταραμένος Ἄδάμς!» Περνάει κ' ἕνας βασιλιᾶς με ἄσκέρια (= στρατὸ) χιλιάδες πολλοὶ κ' εἶπαν: «Τί ναι αὐτό;» — «Ἄδὰμ τάφος» — «Ρῆξτε πέτρες». Γίνκε ἕνας καλὸς ἐκεῖ (= πύργος).

Ἀπὸ κάμποσα χρόνια γεννήθηκε Χριστός. Ἦρθε καιρὸς νὰ σταυρωθῆ. Αὐτοὶ τς Ὀβραῖν' τς ἔκαμε τὴ γνώμ' Ἰσοῦ Χριστὸς νὰ πᾶν ἐκεῖ ψηλὰ ὅτις πέτρες ποῦ ταν Ἄδάμς, ἐκεῖ νὰ πάη Χριστὸς νὰ χύσ' τὸ γαῖμα τ'. Πᾶν ἐκεῖ, τὸν σταύρωσαν, τὸν ἔχυσαν τὸ γαῖμα τ', τὸν τρύψαν τὶς ἀμασκάλες τ'. Ἰσοῦ Χριστὸς ἔκαμε τὴ γνώμη τς, γιὰ νὰ χυθῆ τὸ γαῖμα τ', νὰ πάη ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα σιακάι, νὰ βρῆ τ' Ἄδὰμ τὴν ἀπαλάμ', νὰ τὴν ξεπλύν' ἀπ' τὸ γαῖμα, ποῦ βουτοῦσε ὁ δαίμονας κ' ἔγραφε κ' ἔκαμε τὸ σενέτ, νὰ ξεπλύν' τὶς ἁμαρτίες τ' Ἄδὰμ, γιὰτὶ κι ὁ Χριστὸς τὸν εἶχε μπαμπᾶ τὸν Ἄδὰμ γῆς οἰκονμέν' τὸν εἶχε μπαμπᾶ. Πρωτόπλαστος ὁ θεὸς τὸν ἔκαμε μὲ χέρ'.

... Ἄντρας θέλ' ὅλο ἔστη γῆς νὰ κοιτάζ' ἔιναι πὸ τὴ γῆς φκιασμένος. Γυναῖκα εἶναι πὸ τάντροῦ δέ εἶναι πὸ χῶμα. Γυναῖκα εἶναι τρόπος νὰ κοιτάζ' τὸν ἄντρα, γιὰτὶ ναι πὸ τὸν ἄντρα φκιασμέν' κι ὁ ἄντρας νὰ κοιτάζ' τὴ γῆς. Ἄντρας ἔχ' εὐκὴ ὅπ' νὰ πάη, μὲ τὰμάξι θὰ φέρ'. Γυναῖκα ὅτ' δουλειὰ νὰ κάμ', θὰ τὸ βάλ' ἔστην ἀμασκάλ' τς ἀπκάτου. Γιὰ ταῦτο λένε «τῆς γυναίκας ἡ δουλειὰ δὲν πιάν' τόπο». Κ' ἕνα πλευρὸ νὰ μετρήσ' τὴ γυναῖκα, τάντροῦ ἕνα πλευρὸ ξύκ'νο εἶναι. Κ' ἔχ' δίκαιο ἄντρας, ἄμα γυναῖκα δὲν κάμ' καλά, τὸ πλευρὸ κείνο ποῦ ναι τάντροῦ νὰ τὸ τσακίσ' ἔχ' δίκαιο αὐτὴ θὰ πονέσ'. Κι ἂν σοῦ πῆ τίποτα, νὰ τς πῆς «Ἄμ' ἐγὼ τὸ δικό μ' τὸ πλευρὸ βάρεσα». Ἄλλου νὰ μὴ τὴν κροῦς ἔς τὸ πλευρὸ, ἔστὸ δικό σ' τὸ πλευρὸ¹.

* * *

Τοὺς μύθους ὄλων τῶν λαῶν, τοὺς συναφεῖς μὲ τὰς διηγήσεις τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, περιουλέξε καὶ

¹ Εἰς τὸ ἀνωτέρω κείμενον οἱ φθόγγοι τοῦ Θρακικοῦ ιδιώματος δὲν ἀπεδόθησαν.

ἐξήτασε συγκριτικῶς ὁ Oskar Dähnhardt, *Natursagen* τ. Α' καὶ Β' Leipzig 1907 - 1909. Ἐξ αὐτῶν καταφαίνεται ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν ἐξήγησαν ἐπὶ τῆς δημιουργικῆς φαντασίας τῶν λαῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνατολικαί (Ἰουδαϊκαί, Ἰραδικαί, Ἰνδικαί, μωαμεθανικαί) παραδόσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπόκρυφα βιβλία ἢ διδάγματα αἰρετικά. Μεγίστη ἰδίᾳ ὑπῆρξεν ἡ ἐπήρεια, τὴν ὁποίαν ἐνήργησεν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν σλαβικῶν προπάντων ἔθνων ἡ αἵρεσις τῶν Βογομίλων. Αὕτη, ὡς γνωστόν, προῆλθεν ἐκ τῶν αἱρέσεων τῶν Παυλικιανῶν καὶ Εὐχιτῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τοῦ 8-10 αἰῶνος διὰ μετοικήσεων μετεφυτεύθησαν ἐκ τῆς Ἀρμενίας, Μεσοποταμίας καὶ Βορείου Συρίας εἰς τὴν Θράκην, ἀνεπτύχθη δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐν Βουλγαρίᾳ, ὅπου ἐκφυάριχεν ἐπὶ πέντε αἰῶνας· ἐκεῖθεν διεδόθη εἰς τὴν λοιπὴν Βαλκανικὴν καὶ εἰς πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ἵνα δυνηθῶμεν νὰ διακρίνωμεν, ποῖα ἐκ τῶν στοιχείων τῆς θρακικῆς παραδόσεως ἔχουν τυχὸν προέλευσιν βογομιλικήν, ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν τί κυρίως ἐδίδασκειν ἡ μεγάλη αὕτη αἵρεσις.

Ἦδη περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΑ' αἰῶνος εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς Βογομίλοις τὴν ἐξῆς περὶ κόσμου καὶ θεοῦ θεωρίαν:

Ὁ ὕψιστος θεὸς ἔχει δύο υἱούς. Ὁ πρεσβύτερος ἐξ αὐτῶν Σαταναήλ, ὁ ὁποῖος ἐκάθητο ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός, θελήσας νὰ στήσῃ τὸν θρόνον του ὑπεράνω ἀπὸ τὰ νέφη τῶν οὐρανῶν καὶ νὰ γίνῃ ἴσος μὲ τὸν Πατέρα, ἐξήγειρε στάσιν μεταξὺ τῶν ἀγγέλων· ἐκ τούτου ἐξέπεσεν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ ἀπώλεσε τὴν ἐκ φωτὸς φύσιν. Πάλιν ὅμως ὁ Θεὸς τὸν εὐσπαγγνίσθηκε καὶ τοῦ ἐπέτρηψε τὸν κόσμον δι' ἐπιτὰς ἡμέρας. Τότε ὁ Σαταναήλ ἐδημιούργησεν ἐκ τῆς πονηρᾶς ὕλης τὸν ὁρατὸν κόσμον καὶ διέταξε τὴν γῆν νὰ παραγάγῃ φυτὰ καὶ ζῶα. Ἐπειτα λαβὼν γῆν καὶ ὕδωρ τὰ ἀνέμειξε καὶ ἔπλασεν ἐξ αὐτῶν ἐν ἀνθρώπινον σῶμα· μ' ὅλα ταῦτα δὲν ἠμπόρεσε νὰ τοῦ ἐμφυσήσῃ ψυχὴν. Ἡ πνοή, τὴν ὁποίαν ἐνεφύσησεν εἰς τὸν Ἀδάμ, ἀφοῦ διεπέρασε τὸ σῶμα του, ἐξέφυγεν ἀπὸ τὸ μεγάλο δάκτυλο τοῦ ποδιοῦ καὶ ἐχώθηκεν εἰς τὸν ὄφιν, ὁ ὁποῖος δι' αὐτὸ εἶναι τὸ φρονιμώτερον ἀπὸ

ὅλα τὰ ζῶα. Ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ του ὁ Σαταναὴλ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ ἐμψυχώσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὑπόσχεται, ὅτι τὸ πλάσμα του θ' ἀνήκῃ καὶ εἰς τοὺς δύο. Ἄλλ' ἀργότερα ὁ Σαταναὴλ ἐπεζήτησε νὰ κερδίσῃ μὲ τὸ μέρος του ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅθεν ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἰησοῦς, περιβληθεὶς ἀγγέλου σῶμα ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου καὶ νικήσας τὸν Σαταναὴλ, τὸν ἐνέκλεισεν εἰς τὰ βάθη τῆς κολάσεως καὶ τὸν ὠνόμασε Σατανᾶν οὕτω ἠλευθέρωσε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ. — Οἱ Βογόμιλοι (λ. βουλγαρικὴ = θεοφιλεῖς) ἐτίμων τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου, ἐκτὸς δὲ τῶν ἱερῶν Γραφῶν εἶχον ἐν χρήσει καὶ πολλὰ ἀποκρυφα βιβλία. (Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ Πανοπλία δογματικὴ, τίτλ. κζ'. Migne, PG 130 σ. 1293 κέ.).

Ἐνῶ οἱ κοσμογονικοὶ καὶ ἀνθρωπογονικοὶ μῦθοι τῶν Βουλγάρων καὶ ἄλλων λαῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ βογομιλισμὸς διεδόθη, ἔχουν ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὴν ἀνωτέρω διδασκαλίαν, ἢ θρακικὴ παράδοσις μένει κατὰ τὸ πλεῖστον πιστὴ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Κατὰ τὴν πίστιν τοῦ χωρικοῦ μας ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλάσμα αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, ὡς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ὄντα, ἐκτὸς μόνον τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ ὄφως. «Κεῖνοι δὲν ἦταν τῆς προκοπῆς· δὲν ἦταν ἀράδα νὰ τοὺς φκιάσῃ ὁ Θεός». Πῶς ἦτο δυνατόν, ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος «πάντα ὅσα ἐποίησεν» τὰ ἐξήτασε καὶ εἶδεν ὅτι «καλὰ λίαν», (Γεν. 1,31) νὰ ἐδημιούργησεν τὸν ὄφιν καὶ τὸν διάβολον, τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ; Αὐτοὶ πρέπει νὰ εὐρέθησαν ἐξ ἀρχῆς, ὑπῆρξαν ἀφ' ἑαυτῶν καὶ στέκονται ἐνάντια ἰς τὸ θεό. Αὐτοὶ ἐξαπατοῦν τὴν Εὐὰ καὶ τὸν Ἄδὰμ· ὁ διάβολος μάλιστα ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κάμῃ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν Παράδεισο μέρα καὶ νύχτα, νὰ δημιουργήσῃ ὄρους ζωῆς γιὰ τὸν φτωχὸ ἄνθρωπο, φθάνει ἐκεῖνος ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ κράτος του, νὰ τοῦ παραδοθῇ. Καὶ τὸ κατορθώνει μὲ τὸ ὁμολογον, ποὺ γράφεται μὲ τὸ αἷμα τοῦ Ἄδὰμ.

Εἶναι φανερόν ὅτι ἐδῶ ἔχομεν τὴν ἰδέαν περὶ δυϊσμοῦ, περὶ δύο ἀντιπάλων δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦν τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀνταγωνίζονται διὰ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν, τὴν ἰδέαν, ἢ ὁποῖα παρήχθη μὲν ἐπὶ

Ἰρανικοῦ ἐδάφους καὶ ἀνεπτίχθη ὑπὸ Ἰνδικὴν καὶ γνωστικὴν ἐπίδρασιν, διὰ τῶν αἰρετικῶν δὲ διδαγμάτων, τὰ ὅποια ἀνεφέραμεν, εἰσεχώρησεν εἰς τὰς δοξασιὰς καὶ τὰς παραδόσεις πλείστων εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν λαῶν. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ βογομιλισμὸς δὲν ἀλέκτισε ποτὲ τὴν ἐξάπλωσιν, τὴν ὅποιαν ἔλαβεν εἰς τὴν ἄλλην Βαλκανικὴν, ἐπειδὴ κράτος καὶ ἐκκλησία ἐν Βυζαντίῳ κατεδιώξαν μετὰ σκληρότητος τοὺς Βογομίλους. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ εἰς τὴν Ἀλεξιάδα (Β' 361 ἔκδ. Βορη) διηγεῖται τὴν δίωξιν καὶ τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Βογομίλων Βασιλείου (1119 μ.Χ.). Ἄλλ' αἱ βογομιλικαὶ διδασκαλίαι ἐμφαίνονται εἰς τὰς παραδόσεις καὶ τοῦ ἰδικοῦ μας λαοῦ (Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις ἀρ. 841 - 6). Σύμφωνα μὲ ἀυτὰς ὁ διάβολος θέλει νὰ παραβῆ μὲ τὸν Θεὸ εἰς τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας καὶ πλάττει διάφορα ζῶα, καθὼς τὸν λύκο, τὸν λαγὸ, τὸ γίδι, τὸν γάιδαρο, ἀλλὰ δὲν καταφέρνει νὰ τοὺς δώσῃ ψυχὴ· τότε ὁ Θεὸς ἢ ὁ Χριστὸς τὰ ζωντανεύει, ἀλλὰ πρὸς βλάβην τοῦ διαβόλου ἢ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν διηγοῦνται ὅτι, ὅταν ἐφτείασε ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπο, ἐφτείασε καὶ ὁ διάβολος τὸ γάιδαρο· ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦσε νὰ τὸν κάμῃ νὰ σαλέψῃ· καὶ ἀφοῦ πλέον ἀπελπίστηκε, παράκαλεσε τὸ Χριστὸ νὰ τοῦ βάλῃ ζωὴ. Τότες ὁ Χριστὸς εἶπε· «Σῆκω, γαῖδοῦρι, νὰ ζήσῃ ἡ φτώχεια». Καὶ ἐσηκώθη καὶ ἐζωντάνεψε ὁ γάιδαρος. (ΠΠ. ἀρ. 846). Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι, ἐνῶ εἰς τὰς παραδόσεις τῶν Βουλγάρων καὶ ἄλλων τινῶν λαῶν ὁ διάβολος δὲν εἶναι ἀνίσχυρός τις ἀντίπαλος τοῦ Θεοῦ, πολλάκις μάλιστα παριστάνεται καὶ πολὺ ἰσχυρότερος αὐτοῦ, εἰς τὰς νεοελληνικὰς παραδόσεις περὶ διαβόλου καὶ τῶν πλασμάτων αὐτοῦ, περὶ διαβόλου καὶ Εὔας παρουσιάζεται ὡς ἀνίκανος μιμητῆς τοῦ Θεοῦ, ὡς πρόσωπον κωμικόν· ἦτοι ἡ δυϊστικὴ ἀρχὴ ἔμετρι-άσθη τόσον, ὥστε ἀντὶ δυϊστικῶν ἔχομεν σατυρικοὺς μύθους. Εἰς τὴν σατυρικὴν δὲ διάπλασιν αὐτῶν συνετέλεσαν προπάντων τὰ παραμύθια (Dähnhardt, ἐνθ' ἀν. I σ. 124).

Κατωτέρω θὰ ἐξετάσωμεν καθ' ἕκαστον τὰ στοιχεῖα τῆς ἡμετέρας παραδόσεως.

Τὸ χῶμα διὰ τὴν πλάσιν τοῦ Ἀδάμ κατὰ τὴν θρακικὴν παράδοσιν, «πῆρεν ὁ Θεὸς μὲ τὸ χέρι του ἀπὸ τέσσερις κόγχες» ἦτοι ἀπὸ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ ὀρίζοντος. Ἡ δοξασία αὕτη συμφωνεῖ μὲ παλαιὰν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διασφύζεται εἰς σλαβικά προπάντων κείμενα καὶ ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς παλαιὰ ἰουδαϊκὰ βιβλία (Eliezer, Targum, Talmud). Πιθανῶς αὕτη ἐμφαίνεται καὶ εἰς τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ΑΔΑΜ ἐκ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν τεσσάρων σημείων τοῦ ὀρίζοντος (Ἄνατολή, Δύσις, Ἄρκτος, Μεσημβρία), ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς ἀπόκρυφα βιβλία. Εἰς ἀραβικὰς διηγήσεις ἡ παράδοσις αὕτη συνενεμάσθη πρὸς τὴν ἐξήγησιν τῶν διαφορῶν χρωμάτων τῶν ἀνθρώπων ἐκ τούτου, ὅτι τὸ χῶμα, τὸ ὁποῖον ἐλήφθη ἀπὸ τὰ τέσσαρα σημεία τοῦ ὀρίζοντος, ἦτο διαφορῶν χρωμάτων (κόκκινο, μαῦρο, ἄσπρο).

Κατ' ἄλλην ἐπίσης ἰουδαϊκὴν παράδοσιν, ἡ ὁποία παρελήφθη εἰς χριστιανικὰ Ἀπόκρυφα, ὁ Ἀδάμ ἐπλάσθη ἐκ 4 ἢ 8 στοιχείων. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἐνώχ ὁ Ἀδάμ πλάττεται ἀπὸ 7 οὐσίας: ἡ σὰρκα του ἀπὸ τὴν γῆν, τὸ αἷμα του ἀπὸ τὴν δρόσον, τὰ μάτια του ἀπὸ τὸν ἥλιον, τὰ κόκκαλά του ἀπὸ τοὺς λίθους, αἱ φλέβες καὶ τὰ μαλλιά του ἀπὸ τὸ χόρτον, αἱ σκέψεις του ἀπὸ τὴν γληγοράδα τῶν ἀγγέλων καὶ ἀπὸ τὰ νέφη, τὸ πνεῦμα του ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τὸν ἄνεμον. Εἰς συριακὰ καὶ σλαβικά ἀπόκρυφα πλάττεται ἀπὸ λίγη σκόνη, μιὰ στάλα νερό, λίγον ἀέρα καὶ λίγη φωτιά μέσα στὴ χούφτα τοῦ Θεοῦ. Ὁ σκοπὸς ὅλων τῶν διηγήσεων αὐτῶν εἶναι νὰ παραστήσουν, ὅτι ὅλη ἡ γῆ ἔδωκε τὰ συστατικά τῆς διὰ τὴν πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅλη ἡ κτίσις ὄφειλεν ὑπακοῆν εἰς τὸν Ἀδάμ. (Πρβλ. Dähnhardt, ἐνθ' ἀν. 111 - 2). Πῶς τὸ χῶμα ἐγένεν ἀνθρωπος, εἰς τὴν παράδοσίν μας δὲν ἀναφέρεται· ἀλλ' ἀφοῦ τὸ πλευρὸ τοῦ Ἀδάμ ὁ Θεὸς «τὸ φύσηξε» κ' ἔτσι τὸ καμε γυναῖκα, μὲ φύσημα θὰ ἔδωκε τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὸν Ἀδάμ.

Ἡ διήγησις περὶ τῆς Εὔας συμφωνεῖ καθόλου πρὸς τὴν Βίβλον. Κατὰ τὴν Γέν. 2,18 κέ. ὁ Γιαχβὲ προσπαθῶν νὰ

πλάση σύντροφον διὰ τὸν Ἀδὰμ ἔκαμνε ζῶσ· τέλος εἶδεν ὅτι δὲν ἤμπορεῖ μὲ χῶμα νὰ πλάση τὴν γυναῖκα καὶ τότε «ἐπέβαλεν ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ ὑπνωσε· καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ καὶ ὀκοδόμησεν αὐτὴν εἰς γυναῖκα». Ἄλλ' ὀλίγον ἀνωτέρω, εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς ἄλλον συγγραφεὰ (ιερατικὸς κώδιξ), ἀναφέρεται ἀπλῶς ὅτι «ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς». Ἐκεῖ ὁ Θεὸς δὲν δοκιμάζει τὰς ἰδίας δυσκολίας· ὡς δ' ὁ Schwally ἐν Archiv für Religionswissenschaft, IX, 169 κέ. ἐξηγεῖ τὸ χωρίον, ὁ ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον ἐποίησεν ὁ θεός, μετεῖχεν ἀμφοτέρου τοῦ γένους, ἤτοι ὁ Ἀδὰμ ἦτο ἀνδρογύνης.

Ἡ ἰδέα, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐν ἀρχῇ ἦσαν ἀτελῆ πλάσματα ἢ συμφυεῖς πρὸς ἀλλήλους, κατόπιν δὲ ἕνας θεὸς κατέγινε ὅπως τοὺς δώσει τὴν σημερινὴν των μορφήν, εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη (H. Schurtz, Urgeschichte der Kultur, 1900 σ. 564), ἐκτίθεται δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸ Συμπόσιον 189 D — 191 C: «Ἡ πάλαι ἡμῶν φύσις οὐχ αὕτη ἦν, ἢπερ νῦν, ἀλλ' ἄλλοία. Πρῶτον μὲν γὰρ τρία ἦν τὰ γένη τὰ τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ὡσπερ νῦν δύο, ἄρσεν καὶ θῆλυ, ἀλλὰ καὶ τρίτον προσῆν κοινὸν ὄν ἀμφοτέρων τούτων ἀνδρογύνον γὰρ ἐν τότε μὲν ἦν καὶ εἶδος καὶ ὄνομα... ἔπειτα ὄλον ἦν ἐκάστου τοῦ ἀνθρώπου τὸ εἶδος στρογγύλον, νῶτον καὶ πλευρὰς κύκλω ἔχον, χεῖρας δὲ τέτταρας εἶχε, καὶ σκέλη τὰ ἴσα ταῖς χερσί, καὶ πρόσωπα δὲ ἐπ' αὐχένι κυκλωτερεῖ, ὅμοια πάντη... καὶ ὦτα τέτταρα καὶ αἰδοῖα δύο... Ὁ οὖν Ζεὺς ἔτεμενε τοὺς ἀνθρώπους δίχα... καὶ αὐτῶν τὰ αἰδοῖα μετέθηκεν εἰς τὸ πρόσθεν».

Ἡ ἔκθεσις αὕτη κατὰ τὸν Schwally εἶναι πόρισμα φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἀλλ' ἀναντιρρότως ὑπόκειται εἰς αὐτὴν παλαιὸν μυθολογικὸν ὑλικόν. Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ εἰς τοὺς κοσμογονικοὺς μύθους τῶν Βαβυλωνίων ἀνεφέρετο «ἀνθρώπους διπτέρους γεννηθῆναι καὶ διπροσώπους καὶ σῶμα μὲν ἔχοντας ἕν, κεφαλὰς δὲ δύο, ἀνδρείαν τε καὶ γυναικεῖαν καὶ αἰδοῖα τε δισά, ἄρσεν καὶ θῆλυ» (παρὰ Γ. Συγγέλλω, σ. 52 Bonn) συνάγομεν, ὅτι

παραλλήλως πρὸς τὴν ῥαββινικὴν παράστασιν, τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ Ἄδὰμ, ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἑβραϊκῇ κοσμογονίᾳ καὶ ἄλλη περὶ τοῦ Ἄδὰμ ὡς ἀνδρογύνου, προελθούσα ἐκ βαβυλωνιακῶν ἀντιλήψεων. Καὶ ἐν γένει δὲ ἡ Βίβλος, ὡς καὶ τᾶλλα γραπτὰ μνημεῖα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, σχεδὸν εἰς κάθε των γραμμῶν φανερόν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχαιότεροι καὶ ἰσχυρότεροι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐξήσκησαν ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Τοῦτο βέβαια δὲν μειώνει καθόλου τὴν ἀξίαν τῆς Βίβλου ἢ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ. «Κανεὶς ἄνθρωπος καὶ κανεὶς λαὸς δὲν ἀρχίζει τὸν πολιτισμὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ κανεὶς δὲν δημιουργεῖ ὅλας τὰς ἀξίας ἐκ νέου, ἀλλὰ καθεὶς παραλαμβάνει ἀπὸ τοὺς προγόνους του καὶ ἀπὸ τοὺς γείτονάς του μίαν τεραστίαν κληρονομίαν καὶ μόνον ὅ,τι κάμνει ἢ δὲν κάμνει μὲ τὴν κληρονομίαν αὐτὴν χαρακτηρίζει τὴν ἰδιοφυίαν του καὶ τὴν ἀξίαν του. Ὁ Ἰσραὴλ τόσον ἐπολλαπλασίασε τὸ τάλαντον, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν, ὥστε τὰ μνημεῖα τοῦ πνεύματός του καὶ τῆς θρησκείας του ἀπέβησαν ἐπὶ χιλιετηρίδας θεμελιῶδες βιβλίον τῆς ἀνθρωπότητος» (Ziegler und Oppenheim, Weltentstehung 1925 σ. 19).

Συναφεῖς πρὸς τὴν ἔκθεσιν τῆς Γενέσεως εἶναι οἱ μῦθοι περὶ δημιουργίας τῆς Εὔας ἐκ τῆς οὐρᾶς τοῦ διαβόλου, τοῦ σκύλου, τῆς γάτας ἢ τοῦ πιθήκου, οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν εἰς πολλοὺς λαούς. Οἱ μῦθοι οὗτοι προῆλθον ἐκ τῆς δοξασίας, ὅτι ὁ διάβολος ἀπεπειράθη νὰ καταστρέψῃ τὸ ἔργον τῆς θείας δημιουργίας, ἐκφράζουν δὲ τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἡ γυναῖκα εἶναι δημιούργημα πολὺ κατωτέρας ἀξίας, ὡς καὶ τὰ παραμύθια περὶ τῆς γενέσεως τῶν κακῶν γυναικῶν. Βουλγαρικὴ παράδοσις ἀναφέρει, ὅτι ὁ Θεὸς, ἀφοῦ ἀποκοίμισε τὸν Ἄδὰμ, ἔστειλεν ἕναν ἄγγελον νὰ βγάλῃ μὲ προσοχὴν ἀπὸ τὴν ἀριστερῇ μεριᾷ τοῦ Ἄδὰμ ἕνα πλευρὸν καὶ νὰ τοῦ τὸ φέρῃ. Ὁ ἄγγελος ἔκαμε κατὰ πῶς τὸν διέταξεν ὁ Θεὸς καὶ τοῦ ἔφερε τὸ πλευρὸν. Ἀλλὰ μαζὶ μὲ τὸν Ἄδὰμ εἶχεν ἀποκοιμηθῆ καὶ ὁ Θεὸς κ' ἐπειδὴ ὁ ἄγγελος δὲν τολμοῦσε νὰ τὸν ξυπνήσῃ, στεκότανε ἔστην πόρτα καὶ περίμενε. Τότε ἀνεβαίνει τὴ σκάλα ὁ διάβολος, πλησιάζει τὸν ἄγγελο καὶ

τὸν ῥωτάει: «Γιατί στέκεις ἔστην πόρτα καὶ δὲν πᾶς μέσα;» Καὶ ὁ ἄγγελος τοῦ ἀποκριθῆκε. «Φοβοῦμαι μὴν ξυληθῶ τὸν Κύριο». — «Καὶ τί βαστᾶς αὐτοῦ ἔς τὸ χέρι;» — «Τὸ πλευρὸ τοῦ Ἀδάμ.» — «Σὲ παρακαλῶ, ἄγγελέ μου, δῶσ' μου το μιὰ στιγμή νὰ τὸ ἰδῶ τί λογιῆς εἶναι!» Ὁ ἄγγελος χωρὶς καμιὰ ὑποψία τοῦ τὸ ἔδωκε, ἀλλὰ σὰν τὸ πῆρεν ὁ διάβολος ἔς τὸ χέρι, τὸ βале ἔς τὰ πόδια καὶ ὁ ἄγγελος ἄρχισε νὰ τὸν κωπηγᾶ. Κεῖ ποῦ κόντευε νὰ τὸν φτάσῃ, ὁ διάβολος χῶθηκε σὲ μιὰ τρυπα καὶ ὁ ἄγγελος τὸν ἄρπαξεν ἀπ τὴν οὐρά. Ὁ διάβολος κοίταζε νὰ ξεφύγῃ, μὰ καὶ ὁ ἄγγελος τὸν τραουῖσεν ἀπ τὴν οὐρά καὶ τὸν τραουῖσε τόσο, ποῦ τὴν ξεκόλλησε καὶ ἔμεινε μ' αὐτὴν ἔς τὰ χέρια. « — Καὶ τί θὰ πῶ τώρα ἔς τὸν Κύριο; » ἔλεγε μοναχὸς του ὁ ἄγγελος, καθὼς γύριζε πίσω. Ὅταν ἔφτασε μπροστὰ ἔς τὸ Θεό, τὸν βρῆκε νὰ κοιμᾶται ἀκόμα. «Θὰ τὸν σηκῶσω, εἶπεν ὁ ἄγγελος, καὶ ἄς με κάμῃ ὅ,τι θέλει μόνο νὰ μὴ μοῦ πῆ, γιατί δέ με σήκωνες πρωτύτερα». Καὶ ἄρχισε νὰ φωνάζῃ: «Κύριε, Κύριε!» καὶ ὁ Κύριος μὲ τὰ μάτια ἀκόμα κλειστὰ τοῦ λέει: «Λοιπόν, ξεκουμπίσου! ἄσε με νὰ κοιμηθῶ καὶ ὅ,τι ἔχεις ἔς τὸ χέρι σου νὰ γίνῃ ὅ,τι εἶπα». Ἐτσι ἀπ τὴν οὐρὰ τοῦ διαβόλου γίνηκε μιὰ γυναῖκα καὶ τὴν ὠνόμασαν Εὐα (Dähnhardt, Naturs. I 122-4).

Εἰς νεοελληνικὰς παραδόσεις εὐρίσκομεν μόνον ἐξήγησιν μυθικὴν τῶν σωματικῶν διαφορῶν ἀνδρὸς καὶ γυναῖκος. Εἰς τὴν Νάξον διηγοῦνται ὅτι ὁ θεός, σὰν ἦκαμενε τσοῖ πρῶτοι ἀθρῶποι, τς ἤφηκενε σκιστοὶ ἀπὸ τὸν ἀφαλὸ καὶ κάτω καὶ τς ἤδωκενε τ' ἀγγέλου νὰ τς ἀπορράψῃ. Ἐκεῖνος ἤλιασενε πρῶτα τὸν ἄντρα, τὸν ἤρραβενε καὶ ἔς τὸ τέλος ἦκαμενε ἕναν κόμπο, ἤκοψενε τὴν κλωστή, καὶ ἀφῆκεν ἕνα κομματάκι νὰ κρέμεται, γὰ νὰ μὴ λύσῃ ὁ κόμπος; ἀπαὶ ἤλιασενε τὴ γυναῖκα, ἤρραβεν, ἤρραβεν, ἤρραβεν, καὶ ἀπορραμμὸ δὲν εἶχενε. Ἐβραειέστησενε πιά καὶ ἐκεῖνος, καὶ ἤφηκενε σὰ μισὸ ἀγκινόστομο ἄρραφο, καὶ ὅπως τς ἤφηκεν, ἔτσι ὡς τώρα μένουνε (Πολίτου Παραδ. ἀρ. 1000, ἡ πλάση τοῦ ἀνθρώπου).

Συναφῆ πρὸς τὴν προέλευσιν τῶν δύο φύλων εἶναι καὶ τὰ ἔργα καὶ ὁ προορισμὸς των: ὁ ἄντρας εἶναι ἀπ τὴ γῆς

φκιασμένος, γι' αὐτὸ θέλει ὅλο ἔστη γῆς νὰ κοιτάξῃ, καὶ δουλειά του εἶναι τὸ χωράφι· ἡ γυναῖκα δὲν εἶναι ἀπὸ χῶμα, εἶναι ἀπὸ τὸν ἄντρα φκιασμένη· γι' αὐτὸ εἶναι τρόπος νὰ κοιτάξῃ τὸν ἄντρα καὶ τὸ σπίτι.

Ἡ ἱστορία τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων συμφωνεῖ καθόλου πρὸς τὴν ἔκθεσιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης· ἀλλ' ἡ παρατήρησις φυσικῶν τινῶν πραγμάτων δίδει ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ πλασθοῦν συναφῶς διάφοροι αἰτιολογικοὶ μῦθοι.

Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ χωρικοῦ μας τὸ δένδρον τῆς γνώσεως ἦτο «συκομουριά» καὶ πρὶν ὁ Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ φάγουν ἀπὸ τὸ «σῦκο, δὲν ἤξευραν νὰ κάμουν παιδιὰ». Ἡ συσχέτισις τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ πρὸς τὴν τεκνοποίησιν εἶναι ἀρκετὰ παλαιά. Εἰς τοὺς μύθους καὶ τὰ παραμῦθια πλείστων λαῶν ἀπαντᾷ τὸ θέμα τῆς γονιμοποιήσεως διὰ τῆς βρώσεως ὀπώρας, τῆς ὁποίας καὶ ὁ φλοιὸς ἔχει γονιμοποιὸν δύναμιν ἐπὶ ζῶων (βλ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Ε' 475·9). Παλαιαὶ ὁραβινικαὶ διηγήσεις ἀνέφερον ὅτι τὸ δένδρον τῆς γνώσεως ἦτο ἓνα εἶδος συκῆς, τοῦ ὁποίου οἱ καρποὶ ἦσαν ᾠδοκόκκινοι καὶ ὅποιος ἔτρωγεν ἀπὸ αὐτοὺς εὐθὺς καταλαμβάνετο ἀπὸ ἐρωτικὴν ἐπιθυμίαν. Τὸ βιβλίον Ἐξρα διηγεῖται περὶ τοῦ Ἄδὰμ, ὅτι φοβούμενος μήπως μὲ τὸν θάνατόν του ἐκλείψῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐσκέφθηκε ν' ἀποκτήσῃ παιδιὰ καὶ ἔφαγεν ἀπὸ τὸν καρπὸν τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως, ἡ δὲ Εὐὰ ἔδωσε καὶ εἰς ὅλα τὰ ζῶα νὰ φάγουν (Encyclopaedia of Religion and Ethics ed. by J. Hastings 1908 λ. Adam, 3).

Ἐκ τῶν ἔργων τῆς ἰουδαϊκῆς λογοτεχνίας ἡ δοξασία αὐτὴ εἰσηλθεν εἰς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν τέχνην τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ μέχρι σήμερον εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν ἑλληνικῶν ναῶν τὸ δένδρον τῆς γνώσεως παριστάνεται ὡς **συκῆ**. (βλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἐκδιδ. ὑπὸ Α. Παλαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπ. 1909 σ. 47.) Ὑπῆρχον ὁμως καὶ οἱ ἐρμηγεύοντες τὸν καρπὸν τοῦ δένδρου ὡς **σταφύλι** (Anecdota graecobyzantina, coll. A. Vassiliev, Mosquae 1893

Εικ. 2. — Karl Hartmann. 'Η παράβασις του 'Αδάμ και τῆς Εὔας.
(Πινακοθήκη Μονάχου).

σ. 190). Εἰς τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν, ἐπειδὴ ἡ λέξις, ἡ δηλοῦσα λατινιστὶ τὸ κακόν, τὴν ἁμαρτίαν, σημαίνει καὶ μῆλον (malum), ἐγεννήθη ἡ πίστις ὅτι ὁ ἀπαγορευμένος καρπὸς ἦτο μῆλον καὶ μηλέα ἀπεικονίζεται εἰς τὰς ζωγραφίας τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων (J. Kirchner, Die Darstellung des ersten Menschenpaares in der bildenden Kunst, Stuttgart 1903 σ. 16-17). Διὰ τὰ μὴ μείνη δὲ ἀνεξήγητον καὶ πόθεν ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸν κόμβον εἰς τὸν λαιμὸν (τὸν χόνδρον τῆς τραχείας ἀρτηρίας), ἐπλάσθη ὁ μῦθος, ὅτι ὁ διάβολος ἦ ἡ Εὐά διὰ τῆς βίας ἔχωσαν τὸ μῆλο εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἀδάμ καὶ ὅτι τοῦ στάθηκεν εἰς τὸ λαρύγγι, ἔκτοτε δὲ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουμεν τὸ «μῆλον τοῦ Ἀδάμ» ἢ τὸ «καρύδι», ἐφ' ὅσον κατ' ἄλλην, ἐπίσης Ἰουδαϊκὴν, παράδοσιν τὸ δένδρον τῆς γνώσεως ἦτο καρυδιά. Μῦθοι ἀραβικοί, σθηριζόμενοι ὁμοίως εἰς Ἰουδαϊκὴν παράδοσιν, ἀναπτύσσουσιν τὴν ἰδέαν ὅτι, ἐν ᾧ δένδρῳ ἡμάρτησεν ὁ ἄνθρωπος, ἐν αὐτῷ καὶ ἐτιμωρήθη κατὰ τοὺς Ἀραβας δηλαδὴ τὸ δένδρον τῆς γνώσεως ἦτο σιτάρι καί, ἐνῶ εἰς τὸν Παράδεισον ἦτον μεγάλο σάν δέντρο ὠραιότατο, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Ἀδάμ ἐμίκρυνε καὶ τώρα μόλις ἀνεβαίνει πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ *γιατὶ τὰ σιτηρὰ εἶναι τόσον μικρὰ* (Dähnhardt, Natursagen I 206 - 213).

Συγχρόνως μὲ τὴν παρακοὴν μετεβλήθη τὸ σῶμα τῶν πρωτοπλάστων. Ἐνῶ πρότερον «ἦσαν οἱ δύο γυμνοὶ καὶ οὐκ ἦσχύνοντο», ἐν ἧ ἡμέρᾳ ἔφαγον ἀπὸ τοῦ καρποῦ, ἐν αὐτῇ «διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν καὶ ἔρραψαν φύλλα συκῆς καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα» (Γεν. 3, 7). Τὸ βιβλίον τοῦ Ἀδάμ, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τοῦ 5 ἢ 6 αἰῶνος μ. Χ. καὶ διασωθὲν εἰς τὴν Αἰθιοπικὴν τὸ μετέφρασε γερμανιστὶ ὁ Dillmann (ἐν Jahrbüchern der bibl. Wissenschaft hrsg. v. Ewald, IV, 1852) περιγράφει μὲ ποιητικὴν φαντασίαν τὴν μεταβολὴν ταύτην. Πρὸ τῆς πτώσεως οἱ πρωτόπλαστοι εἶναι ἐν τῷ κήπῳ τῆς ζωῆς, ὅπου τὰ πάντα ἀντικατοπτρίζουν τὸ

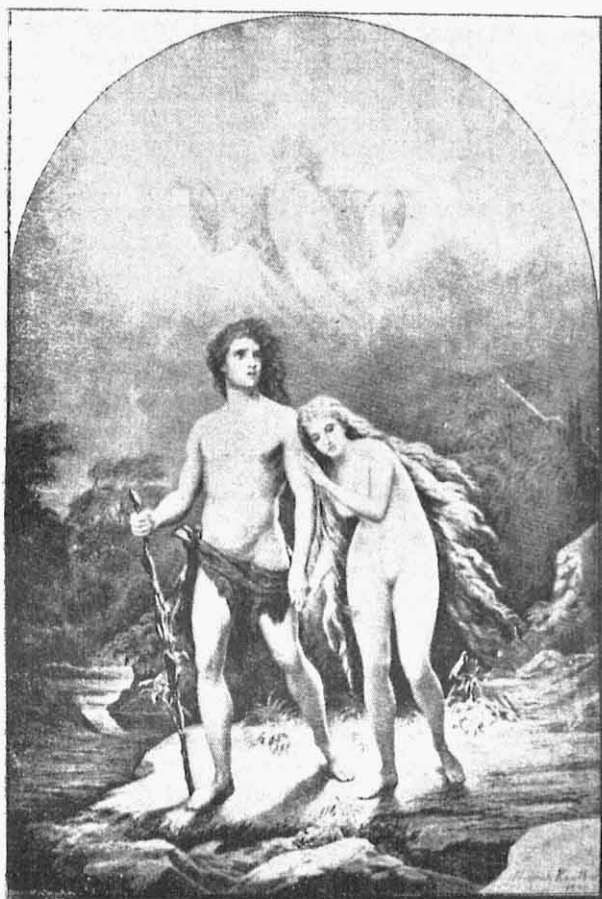

Α. ΜΠΙΣΚΙΝΗ

ΒΑΚΧΙΚΟΣ ΧΟΡΟΣ

θεῖον φῶς. Ἐν μέσῳ τοῦ φωτεινοῦ τούτου κόσμου καὶ αὐτοὶ περιβεβλημένοι φῶς ὡς ἱμάτιον εἶναι τὸ ὑψιστον δημιουργημα, ὑπέρτεροι καὶ αὐτῶν τῶν ἀγγέλων. Μὴ ὑποκείμενοι εἰς οὐδεμίαν γήϊνην, σωματικὴν ἀνάγκην ἀπολαύουσι τῆς ζωῆς καὶ πάσης λαμπρότητος μετὰ μάτια καὶ αἰσθήσεις, αἱ ὁποῖαι εἰς οὐδένα τοπικὸν περιορισμὸν ὑπόκεινται, εἰς τὰς ὁποίας ὁ οὐρανὸς αὐτὸς εἶναι ἀνεφγγμένος... Μετὰ τὴν παράβασιν ὅμως ἀπέβαλον τὴν ἐκ φωτὸς φύσιν καὶ ἐξεβλήθησαν ἐκ τοῦ κήπου τῆς ζωῆς εἰς τὴν κατηραμένην γῆν, τὴν πλήρη πόνων καὶ παθῶν, ἐκ τοῦ αἰδίου φωτὸς εἰς ἓνα τόπον, ὅπου φῶς καὶ σκότος, ἡμέρα καὶ νύκτα, ζέστη καὶ ψυχὸς ἐναλλάσσονται, ἐκ τῆς ἀναστροφῆς μετὰ τὰ ἐπουράνια εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Σατανᾶ. Ἐνῶ πρότερον ἡ τροφή των ἦτο πνευματικὴ, τώρα τὸ σῶμά των χρειάζεται γήϊνην τροφήν, καθὼς τὸ σῶμα τῶν ζῴων. Τώρα πεινοῦν καὶ διψοῦν καὶ τὴν πεινᾶν των περιγράφει μετὰ ζωηρότερα χρώματα ὁ εὐφάνταστος συγγραφεὺς. Ἀφοῦ ἐπὶ 42 ἡμέρας περιεπλανήθησαν χωρὶς νὰ εὕρουν τίποτε γιὰ νὰ φᾶνε, οἱ πρωτόπλαστοι παρακαλοῦν τὸν Θεὸ νὰ τοὺς δώσῃ κάτι ἀπὸ τὸν κήπο. Ἐν τῇ μακροθυμίᾳ του ὁ Θεὸς τοὺς στέλνει μετὰ τὸν ἄγγελον δύο σῦκα ἀπὸ τὴν συκίαν, ὅπου εἶχαν κρυφτῆ, ὅταν ἄκουσαν τὴν φωνὴν τοῦ Κυρίου. Τὰ σῦκα αὐτὰ ἦσαν τόσον μεγάλα, ὥστε ἀπὸ τὸ ἓνα ἔφαγαν καὶ οἱ δύο καὶ περίσσειε. Ἀλλὰ σὰν χόρτασαν, ἄρχισαν νὰ καταλαβαίνουν τέτοιον βάρος ἕξτὸ στομάχι, ὥστε νόμισαν πὼς αὐτὸ ἦταν τὸ τέλος των. Τότε ἀνοίχθηκε ἕξτὸ σῶμα των μιὰ ὀπή, πού ἕως τότε δὲν ὑπῆρχε, καὶ ἔτσι ἐλευθερώθηκαν ἀπὸ τοὺς πόνους πού ἔνοιωθαν ἕξτὴν κοιλιὰ των. Ἄλλ' ἅμα εἶδαν τί βγῆκεν ἀπὸ τὸ σῶμα τους, ἄρχισαν νὰ κλαῖνε ἀπαρηγόρητα, γιὰτὶ μετὰ τὴν συνήθεια πού ἀπέκτησε τώρα τὸ σῶμα τους ἔχασαν πᾶν τὴν ἐλπίδα νὰ ξαναγυρῶσιν ἕξτὸν Παράδεισον (σελ. 35. 57).

Ἄλλην ἀντίληψιν περὶ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως τῶν πρώτων ἀνθρώπων ἔχει ὁ ἀνθρώπος τοῦ λαοῦ. Βλέπων οὗτος ὅτι τὸ σῶμα ὄλων τῶν ζῴων εἶναι τριχωτὸν καὶ ὅτι μόνον μερικὰ μέρη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καλύπτονται

Εικ. 2.— Friedrich Kaulbach.
Ἡ ἔξοδος τῶν πρωτοπλάστων ἐκ τοῦ Παραδείσου.

μὲ τρίχας, συνάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι ταῦτα εἶναι ὑπολείμματα τοῦ ὅλου τριχώματος, τὸ ὁποῖον κάποτε ἐσκέπαζε τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀπέμειναν δὲ εἰς ἐκεῖνα μόνον τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα ἐξ αἰσχύνης ὁ ἀνθρώπος προσεπάθησε νὰ καλύψῃ. «Κι αὐτοὶ ἦταν μαλλιαροί, ἀρκοῦδα ὅπως εἶναι ἔτσι ἦταν...» Πτῶσιν τῆς μακρᾶς κόμης, ἡ ὁποία ἔφθανεν ἕως τοὺς ἀστραγάλους καὶ ἐκάλυπτε τὰ γυμνὰ μέλη τῶν πρωτοπλάστων ἀναφέρει ὁ Καλώνυμος. Ἡ αὐτὴ δὲ μετὰ τὴν ἰδικὴν μας ἀντίληψιν παρατηρεῖται εἰς παραδόσιν σλαβικῶν λαῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ σῶμα τῶν πρωτοπλάστων ἐκαλύπτετο διὰ κερατίνης ἐπιδερμίδος, ὡς λείψανον δ' αὐτῆς εἶναι εἰς τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων τὰ νύχια. Μύθους ἄλλων λαῶν περὶ τῆς γενέσεως τοῦ γενείου τοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ τριχωτοῦ μέρους τῆς γυναικὸς βλ. παρὰ Dähnhardt τ. I κεφ. 9. Τέλος τὸ μέγεθος τῶν φύλλων ἑνὸς λαχάνου — ἀγνοῶ ἀκριβῶς τὸ ἐπιστημονικὸν του ὄνομα — ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ μυθολογικὸν πνεῦμα τοῦ λαοῦ νὰ σηματούσῃ τὸ ὄνομα καὶ τὸν μῦθον τῆς «πρωτομαντήλας». Αὐτῆς τὰ φύλλα κατὰ τὴν διήγησίν μας ἐχρησίμευσαν εἰς τοὺς πρωτοπλάστους ἀντὶ τῶν φύλλων τῆς συκῆς.

Κατὰ τὴν Γέν. 2,17 ὡς τιμωρία διὰ τὴν παρακοὴν ἐπεβλήθη εἰς τὸν Ἀδὰμ ὁ θάνατος· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ρωμ. 5,12 λέγει ὅτι διὰ τοῦ Ἀδὰμ ὁ θάνατος «διῆλθεν εἰς πάντας ἀνθρώπους». Ἄλλ' ὁ ἀνθρώπος τοῦ λαοῦ ἠμπορεῖ μὲν νὰ φαντασθῇ, ὅτι πρὸ τῆς ἁμαρτίας τοῦ Ἀδὰμ ἀρρώστεια καὶ θάνατος δὲν ὑπῆρχαν ἐστὸν κόσμον, ὄχι ὅμως καὶ ὅτι ἕνα οἰονδήποτε τέλος δὲν ἦτον ὀρισμένον ἐστὸν ἀνθρώπον. Καὶ πιστεύει ὅτι ὁ φόβος, τὸν ὁποῖον οἱ ἀνθρώποι αἰσθανόμεθα πρὸς τὸ φίδι, πῶς «θὰ μᾶς φάῃ», πού ἀποδεικνύεται τόσον ὑπερβολικὸς, προέρχεται ἀπὸ τὸν καιρὸ, πού δὲν ὑπῆρχε θάνατος, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους ὀλάκερους θὰ ἔτρωγε τὸ φίδι. Αὐτὸ θὰ ἦταν κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ χωρικοῦ μας τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ καὶ φαντάζεται τὸν ὄφιο τόσο διαφορετικῶς: ὄρθιο, μὲ στόμα τρανὸ σὰν καζάνι!

Καὶ κατὰ παλαιὰν ἀραβικὴν διήγησιν τὸ φίδι δὲν εἶχεν εἰς ἀρχῆς αὐτὴν τὴν μορφήν, ἀλλ' ἦταν ὠραῖο ζῷον, μὲ πόδια καὶ μὲ φτερά, ὁ βασιλιάς τῶν ζώων. Εἶχε κεφάλι σὰν ρουμῖνι καὶ μάτια σὰν σμαράγδια· τὸ σῶμα του, ἡ τρίχα του, ἡ φωνὴ του τὸ ἔκαμαν τὸ ὠραιότερον μετὰ τὸν ἄνθρωπον πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Ἀφότου ὅμως στρέχτηκε νὰ μπάσῃ τὸν διάβολον μέσα ἔς τὸν παράδεισον καὶ πῆρε καὶ τὸν ἔκρυψε ἀνάμεσα ἔς τὰ μπροστινά του δόντια καὶ ὁ διάβολος μιλῶντας μὲ τὴν φωνὴν τοῦ φιδιοῦ ξεγέλασε τὴν Εὐά, ἀπὸ τότε ἔχει τὸ φαρμάκι ἔς τὸ στόμα του. Κι ἀφοῦ ὁ Θεὸς τὸ καταράστηκεν, ἔλασε τὰ πόδια του, γιὰ κατοικίαν του ἔχει σκοτεινὲς τρυπὲς καὶ γιὰ τροφήν του χῶμα καὶ ὅποιος τὸ σκοτῶνει ἔχει ἐφτάδιπλη ἀμοιβή. — Τὰ κύρια τῆς παραδόσεως αὐτῆς εὐρίσκομεν καὶ εἰς ἑβραϊκὰ βιβλία καὶ εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ἰωβλαίων καὶ τὸ τοῦ Ἀδάμ, ἐκ τῶν ὁποίων παρέλαβον καὶ οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι, ὡς ὁ Γ. Σύγγελος, 13 Bonn: τὸ δὲ εἶναι τὸν ὄφιν τετράπουν τὸ πρὶν οὐκ ἀπιστοῦμεν... ἀφείλετο δὲ καὶ τὸν ὄφιν τὴν φωνήν... ποδῶν τε αὐτὸν ἀποστερήσας σύρεσθαι κατὰ γῆς ἰλισπώμενον ἐποίησε. (Dähnhardt, I κεφ. 6). Ἐκ τῶν λόγων δὲ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ὄφιν (Γένεσ. 3, 15) προῆλθεν ἡ δοξασία ὅτι «τὸ φίδι εἶναι ὀχτρος», καὶ ὅτι «εἶπεν ὁ Θεός. Ὅμοιος γλέπει φίδι καὶ δὲν τὸ χτυπάει τὴν κατάρα μου νὰ χῆ» (Λαογρ. Γ' 477,2).

Κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Πάλλα ὁ Θεὸς καταράσθη τὸ φίδι νὰ πέσῃ τῆς κοιλιᾶς καὶ ἐκεῖνο «ἔγειρε, σκοτώθηκε καὶ ἀνέλυσε ἔς τὴν γῆν· γίνηκε τόξι καὶ κεῖνο τὸ τόξι γίνηκε ψεῖρες καὶ ψύλλοι καὶ κεῖνα μᾶς τρῶνε τώρα». Διὰ τὸν χωρικὸν κανένα ἄλλο ζῷον δὲν εἶναι τόσον ἐνοχλητικὸν καὶ μισητὸν καὶ κανένα ἄλλο δὲν *τρῶει* πραγματικῶς τὸν ἄνθρωπον παρὰ τὰ ζῴφια αὐτά· γι' αὐτὸ καὶ πιστεύει ὅτι προῆλθαν ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ φιδιοῦ, πού προωρίζετο νὰ τρώγῃ ἕναν ἕναν τοὺς ἀνθρώπους. Ἔτσι αἰτιολογεῖται *γιατὶ τὰ ζῴφια τρῶνε τοὺς ἀνθρώπους*.

Ὅμοιοι μῦθοι περὶ τῆς προελεύσεως τῶν ζῴφίων αὐτῶν ἀπαντοῦν εἰς τὰς παραδόσεις καὶ ἄλλων λαῶν, ἀλλ' ἐκεῖ ἡ ἱστορία μετατίθεται ὀλίγον ἀργότερα, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ

Νῶε. Κατά τινα ῥουμανικὴν παράδοσιν ὁ διάβολος, ἀφοῦ κατάφερε χάρις εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ Νῶε νὰ μπῆ κι αὐτὸς μέσα ἔς τὴν κιβωτόν, γίνεται ποντικὸς κι ἀνοίγει ἔς τὰ πλευρά της μιὰ τρυπά με σκοπὸ νὰ τὴν βουλιάζῃ. Φωνάζει τότε ὁ Νῶε ὅλα τὰ ζῶα τῆς κιβωτοῦ, ἀλλὰ κανένα δὲν ἔμπορει νὰ βουλῶσῃ τὴν τρυπά. Μόνον τὸ φίδι μπορεῖ, ἀλλὰ γιὰ πληρωμὴ του ζητεῖ, ἅμα βγοῦνε ἔς τὴν στεριά νὰ τοῦ δύνουν κάθε μέρα ἓναν ἄνθρωπον νὰ τρώῃ. Τὸ πρᾶγμα φαίνεται πολὺ βαρὺ ἔς τὸ Νῶε, ἀλλὰ ἔς τὴν ἀνάγκη τὸ στρέχτηκε, καὶ ἡ κιβωτὸς ἐσώθηκε. Ἄλλ' ἅμα ἔπαισεν ὁ κατακλυσμὸς καὶ ὅλοι βγῆκαν ἀπὸ τὴν κιβωτόν, τὸ φίδι ζητοῦσε τὸ τάμα του, μάλιστα ζητοῦσε τὸν Σήμ, τὸ πρῶτον παιδί τοῦ Νῶε, ποὺ πήδησε πρῶτος ἔς τὴν στεριά. Τότε ὁ Νῶε δὲν βάσταξε καὶ καθὼς ἔκαμνε θυσία ἔς τὸ Θεό, ἔπιασε τὸ φίδι ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τὸ πέταξε πάνω ἔς τὴν φωτὰ τοῦ θυσιαστηρίου· ἀλλ' ὁ Θεὸς δὲν βρῆκε εὐχαρίστηση με τὸν καπνὸ ποὺ ἀνέβαινε ἀπὸ τὴν θυσία κ' ἔστειλεν ἓναν ἄνεμο, ποὺ πῆρε τὴν στάχτη καὶ τὴν φύσηξε ἔς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης· κι αὐτὴ γίνηκε ψύλλοι, ποὺ χυμοῦν κατεπάνω ἔς τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ φᾶνε ἓναν κάθε μέρα, ὅπως ἦταν τὸ τάμα.

Μὲ τὸν μῦθον αὐτὸν ἡ προέλευσις τῶν δηρικτικῶν ζωφίων ἐξηγεῖται κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον. Κατὰ τὸν Dähnhardt, ὅστις παραθέτει καὶ δύο παραλλαγὰς αὐτοῦ, κουρδικὴν καὶ τουρκικὴν, ὁ μῦθος οὗτος ἀνήκει εἰς τὸ Ἰσλάμ, ἔξ αὐτοῦ δὲ διεδόθη ὄχι μόνον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Νοτιάν Εὐρώπην, ἀλλὰ καὶ ἀνατολικῶς μέχρι τοῦ Ἀνάμ (αὐτ. τ. Α' σ. 279 - 280). Παραλλαγὴ αὐτοῦ εἶναι προφανῶς καὶ ἡ θρακικὴ παράδοσις. Εἰς αὐτὴν ἔχομεν μεταβάσιν ἐκ τοῦ ὄφρεως τῆς κιβωτοῦ εἰς τὸν ὄφιν τοῦ παραδείσου, ἡ ὁποία ἦτο εὐκολωτάτη· θὰ ἔπρεπε μόνον νὰ ἦσαν καὶ εἰς αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἔξ ἀρχῆς προωρισμένοι ὡς τροφή. Ἔτσι ἐδόθη καὶ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦ τί θὰ ἐγίνοντο οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν Γραφήν ἄνευ τῆς ἁμαρτίας τοῦ Ἀδάμ δὲν θ' ἀπέθνησκαν. Εἰς τὴν ἀντίληψιν δ' αὐτὴν ἀναμφιβόλως συνετέλεσε καὶ ἡ παράστασις τοῦ Ἄδου ὡς ὄφρεως εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν Ἑρμη-

νειάν τῆς ζωγραφικῆς τέχνης Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἐκδ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, ἀναγινώσκωμεν ἐν σελ. 210 «ποίησον σπήλαιον σκοτεινὸν καὶ μέσα εἰς αὐτὸ δράκοντα μέγαν τυλιγμένον καὶ γράψον «**Ὁ παμφάγος Ἄδης**»· σελ. 211: «καὶ ὑποκάτω ὁ παμφάγος Ἄδης ὡς **δράκων μέγας καὶ φοβερός**, ἔχων μέσ' τὸ στόμα του ἓνα μοναχὸν προύμυτα· μόνον τὰ ποδάρια του φαίνονται».

Ὅπως διάφορος εἶναι ἡ προέλευσις τῶν ψύλλων εἰς παραδόσιν ἐξ Ἡλείας· κατ' αὐτὴν ὁ Θεὸς βλέποντας τὴ γυναῖκα ξαπλωμένη ἐπὶ τὸ χορτάρι νὰ κοιμᾶται, ἀντὶ νὰ βοηθᾷ τὸν ἄντρα τῆς ἐπὶ τὴ δουλειά, παίρνει μιὰ χοῦφτα χῶμα, τὸ φουσαεῖ τρεῖς φορὲς καὶ τὸ ῥίχνει ἀποπάνου τῆς. Ξυπνάει ἐκεῖνη τρομασμένη καὶ ἀρχινάει νὰ ψάχνεται καὶ νὰ ξυτάει ὀλοῦθε. Τὸ χῶμα ἔγινεν ψύλλοι καὶ ἀπὸ τότε βρῆκε δουλειὰ καὶ ἡ γυναῖκα (Π. Π. ἀρ. 1012).

Ἄξια σημειώσεως εἶναι ἡ τιμωρία τοῦ διαβόλου, ὅστις κατεδικάσθη νὰ ζῆ εἰς τὸν ἀέρα· ἐπειδὴ δὲ εἰς αὐτόν, τὸν ἐχθρὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀποδίδεται συνηθέστερον ἡ ἀρχὴ τῶν ἐπιδημικῶν νόσων καὶ μάλιστα τῶν αἰφνιδίων, διὰ τοῦτο ἡ ἐλήθεια αὐτοῦ ἐκδηλώνεται διὰ ῥιπῆς ἀνέμου: γέρ' καμιὰ βολὰ ἀπ' τὸ δαιμόνιο ἀγέρας κατ' καὶ πατάει κανέναν καὶ παθαίνει... (βλ. Λαογραφ. Ζ' 482). Ἡ παράστασις τοῦ ἀέρος ὡς κατοικίας τῶν δαιμόνων εἶναι παλαιότητι, ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀποστ. Παύλῳ, ὅστις ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσ. Β', 2 ἀποκαλεῖ τὸν διάβολον «ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος». Κατὰ πολλοὺς τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἀῆρ εἶναι πλήρης δαιμόνων, κατὰ τὸν Ὁριγένη δὲ αὐτοὶ «αὐτουροῦσι καὶ τὴν τοῦ ἀέρος διαφθοράν», τὰ δὲ διάφορα εἶδη αὐτῶν ἀποκαλοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἀερικά. Κατ' ἀρχαίαν δὲ παράδοσιν, τὴν ὁποίαν διηγεῖται ὁ Χρονογράφος Δωρόθεος, κατὰ τὴν πάλην τοῦ Ἐωσφόρου κατὰ τοῦ Θεοῦ «ἐσχίσθη ὁ οὐρανὸς καὶ ἔπεσαν οἱ δαίμονες, καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ: Στῶμεν καλῶς· στῶμεν μετὰ φόβου Θεοῦ. Καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐκεῖ ὁποῦ εὐρέθησαν κάθε

δαιμόνιον ἐκεῖ ἐστάθη, καὶ στέκεται ἕως τὴν σήμερον» (Βλ. *Ν. Πολίτου*, Νεοελλην. Μυθολογία) Β', 1874 σ. 482-3, 491. Fr. Dölger, *Die Sonne der Gerechtigkeit und der Schwarze*, Münster 1918 σ. 49 κέ.).

Εἰς τὴν ἔξωσιν τῶν πρωτοπλάστων ἀκολουθεῖ ἡ ἔγγραφος συμφωνία μεταξὺ Ἀδάμ καὶ διαβόλου. Αὕτη εἶναι κοινὴ καὶ εἰς βουλγαρικὰς καὶ ρωσικὰς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπήγασαν ἀπὸ σλαβικὰ ἀπόκρυφα καὶ μᾶς παρουσιάζουν τὸν διάβολο τὴν ὥρα πού ὁ Ἀδάμ ἐπιχειρεῖ ν' ἀνοίξῃ χωράφι. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐπομένη διήγησις, τὴν ὁποίαν παραλαμβάνω ἐκ τοῦ M. Gaster, *Greeko-Slavonic*, London 1887 σ. 32: «Μόλις ἄρχισεν ὁ Ἀδάμ νὰ ὀργώνῃ, παρουσιάζεται ὁ διάβολος καὶ τοῦ λέγει: «Ἡ γῆ εἶναι δική μου, ὁ παράδεισος καὶ ὁ οὐρανὸς εἶναι τοῦ Θεοῦ· ἂν θέλῃς νὰ γίνῃς δικός μου, μπορεῖς νὰ ὀργώνῃς τὴ γῆ, ἀλλ' ἂν θέλῃς νὰ εἶσαι τοῦ Θεοῦ, γύρισε πίσω στὸν παράδεισο». Ὁ Ἀδάμ τοῦ ἀποκρίθηκε: «Γῆ καὶ οὐρανὸς εἶναι τοῦ Θεοῦ,» καὶ ὁ διάβολος εἶπε. «Δῶσ' μου ἕνα ἔγγραφο, πὼς εἶσαι δικός μου καὶ θὰ σ' ἀφήσω». Καὶ ὁ Ἀδάμ εἶπεν. «Ἐγὼ καὶ τὰ παιδιὰ μου εἴμασθε κεινοῦ, πού καὶ ἡ γῆ εἶναι δική του». Ὁ διάβολος χάρηκε γι' αὐτό, ἔσπασε μιὰ πέτρα καὶ τᾶγραψεν αὐτὰ ἐπάνω ᾗ τὴν πέτρα. Ἐλεῖτα πῆρην ὁ διάβολος τὴν πέτρα αὐτὴ καὶ τὴν πῆγε στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ καὶ ἔβαλε τετρακόσιους διαβόλους γύρω, γιὰ νὰ τὴν φυλᾶνε. Ὅταν ἦρθεν ὁ Χριστὸς καὶ βαπτίστηκε ᾗ τὸν Ἰορδάνη, πάτησεν ἀπάνω σ' αὐτὴν τὴν πέτρα καὶ τὴν ἔσπασε καὶ ἔτσι χάλασε τὸ συμβόλαιον τοῦ Ἀδάμ μετὰ τὸν διάβολο.

Βουλγαρικὴ παράδοσις (Strauss, *Die Bulgaren* 1898, σ. 79) ἀναφέρει ὅτι ὁ διάβολος βγαίνει μπροστὰ ᾗ τὰ βόδια τοῦ Ἀδάμ καὶ τὸν ὀρωτᾷ «Ποιὸν ρώτησες καὶ ἄρχισες νὰ ὀργώνῃς;» Ὁ Ἀδάμ ἀπαντᾷ: «Τί πρέπει νὰ κάμω γιὰ νὰ μπορέσω νὰ ζήσω;» — «Αὐτὸ ἔξαριτᾷ ἀπὸ σένα, εἶπεν ὁ διάβολος τὴν ἄδεια τὴν ἔχεις, φτάνει νὰ μοῦ δώσῃς μιὰ γραφή, πὼς ὅλοι ἀπὸ τὴν οἰκογένειά σου, ὅσο ζοῦν εἶναι δικοὶ σου, ἅμα ὅμως πεθάνουν, θὰ εἶναι δικοὶ μου».

Ὁ Ἀδὰμ σκέφτηκε μὲ τὴ γυναῖκα του καὶ τέλος ἔκαμε μὲ τὸ αἷμα τοῦ χειριοῦ του τὸ ἔγγραφο πάνω σὲ μιὰ πλάκα. Ὁ διάβολος πῆρε τὴν πλάκα καὶ τὴν ἔβαλε ἔς τὴν Κόλαση κάτω ἀπὸ τὸ καζάνι. Ἐκεῖ βρισκόταν ἡ πλάκα καὶ καθέννας, ποὺ πέθνησκε πήγαινε ἔς τὸ καζάνι τῶν αἰώνιων βασάνων, ὡς ποὺ ὁ Χριστὸς κατέβηκε ἔς τὴν Κόλαση καὶ γάλασε τὴν πλάκα, ὅπου ὁ Ἀδὰμ εἶχε ἐκδώσει τὸ ἔγγραφο». Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο περὶ τοῦ χειρογράφου ἀναφέρουν καὶ τὰ σλαβικὰ κείμενα τοῦ περὶ Ἀδὰμ βιβλίου, τοῦ ὁποίου ἡ πρώτη εἰς τὴν σλαβικὴν μεταφορὰ κατὰ τὸν V. Jagic συνετελέσθη, παρὰ τοῖς νοτίοις Σλάβοις, Βουλγάροις ἢ Σέρβοις, κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα (Slavische Beiträge zu den bibl. Apocryphen ἐν Denkschriften der Akademie, Wien 1893 σ. 15. 33 καὶ 42).

Ὡς ὁ Dähnhardt εἰς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν βιβλίον του (I 238) παρατηρεῖ, τὸ θέμα περὶ τῆς ἀροτριάσεως τῆς γῆς ὑπὸ τοῦ Ἀδὰμ εἶναι ἀπλῆ ἐπέκτασις, ἡ ὁποία ἐξαιρεῖ τὰς συνεπείας ἄλλης συνθήκης, τὴν ὁποίαν Θεὸς καὶ Σαταναὴλ συνήψαν περὶ διανομῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ζώντων καὶ νεκρῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς διανομῆς ταύτης εἶναι ἡ συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἀναγνωρίζων τὴν ἐξουσίαν τοῦ διαβόλου ἐπὶ τῆς γῆς λαμβάνει παρ' αὐτοῦ τὸ δικαίωμα νὰ κατοικήσῃ καὶ ζῆσῃ ἐπ' αὐτῆς. Ὅθεν καὶ αὕτη προέρχεται ἀπὸ βογομιλικὰς διδασκαλίας καὶ ἀνάγεται ἀρχικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Ὁρμούζδ καὶ Ἀριμάν συνθήκης τῆς Ἰρανικῆς θρησκείας. Ἄλλ' εἰς τὴν ἰδικὴν μας διήγησιν οὐδεμίαν ἔνδειξιν ὑπάρχει περὶ τῆς πρώτης ἐκείνης μεταξὺ Θεοῦ καὶ Σαταναὴλ συνθήκης. Ἡ συμφωνία τοῦ Ἀδὰμ μὲ τὸν διάβολον κατὰ τὸν Θρακα χωρικὸν δὲν ἔχει σχέσηιν μὲ ἐξουσίαν τινὰ τοῦ διαβόλου ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ συνάπτεται ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τοῦ διαβόλου, ὅτι θὰ τὸν φωτίσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τὸ φῶς κατὰ τοὺς μύθους ὄλων τῶν λαῶν ἦτο κάποτε ἀποκλειστικὸν κτῆμα τῶν θεῶν καὶ εἶτε διὰ κλοπῆς εἶτε δι' εὐεργεσίας θεοῦ τινος ἐκομίσθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ αὐτὸς ὁ μεγαλειώδης μῦθος περὶ τοῦ Προμηθέως ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν τοῦ κατὰ φύσιν

ἀνθρώπου. Κατὰ ῥωσικὸν μῦθον ἡ φωτιά ἔς τὴν ἀρχὴν ἦταν κτῆμα τοῦ διαβόλου, ἀλλ' ὁ ἀπόστολος Πέτρος κατώρθωσε νὰ πυρώσῃ τὴν σιδερένια πυράγρα του ἔς τὴν φωτιά τοῦ διαβόλου καὶ νὰ φύγῃ καθὼς εἶδεν ὅμως ὅτι ὁ διάβολος τὸν κυνηγᾷ καὶ κοντεύει νὰ τὸν φτάσῃ, χτύπησε τὴν πυράγρα του πάνω σὲ μιὰ πέτρα γι' αὐτὸ ξελετοῦν σπίθες ἀπὸ τὴν πέτρα, ὅταν τὴν χτυποῦμε μὲ σίδηρο. Κατὰ τὴν θρακικὴν παράδοσιν ὁ διάβολος ἔχει τὴν δύναμιν νὰ παραγάγῃ ἐκτὸς τοῦ Παραδείσου φῶς.

Ἀνάλογα διηγεῖται τὸ βιβλίον τοῦ Ἀδάμ, ποὺ ἀναφέραμεν παραπάνω. Ἐνῶ μέσα ἔς τὸν Παράδεισον τὸ φῶς ἦτον διαρκές, ἔξω ἀπὸ τὸν Παράδεισον σκοτός διεδέχετο τὸ φῶς, ἡ νύκτα τὴν ἡμέραν. Ὅταν λοιπὸν οἱ πρωτόπλαστοι, διωγμένοι ἀπὸ τὸν Παράδεισον, πλησίαζαν ἔς τὴν σπηλιά, ποὺ τοὺς ὥρισεν ὁ Θεὸς γιὰ κατοικίαν, εἶδαν τὸν ἥλιον νὰ κρύβεται καὶ σκοτάδι ν' ἀπλώνεται γύρω τους. Φόβος καὶ τρόμος τότε κυρίεψε τὴν ψυχὴν τους καὶ θὰ προτιμοῦσαν νὰ πεθάνουν καλύτερα παρὰ νὰ ζοῦν διαρκῶς μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ σκοτάδι. Τότε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦρθε ἔς τὸν Ἀδὰμ καὶ ἔς τὴν Εὐᾶ καὶ μὲ λόγια παρηγορητικὰ τοὺς καθησύχασε. Σὰν ὅμως μπῆκαν ἔς τὴν σπηλιά καὶ ἦρθεν ἡ νύκτα, τότε ὁ Σατανᾶς σὺνάξε τὸ στράτευμά του καὶ μὲ φλόγες ἀστραπῆς ἔς τὰ χέρια ἔρχεται καὶ στήνει τὸν θρόνον του ἔς τὴν εἴσοδον τῆς σπηλιάς. Ἔτσι φώτισε τὸ σπήλαιον καὶ ἠλιζοῦσε πὼς ὁ Ἀδὰμ θὰ πέσῃ νὰ τὸν προσκυνήσῃ καὶ αὐτὸς θὰ πάρῃ ἐξουσίαν ἐπάνω ἔς τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλὰ ὁ Ἀδὰμ αὐτὴν τὴν φορὰ δὲν γελιέται μὲ θεορμηθὴ καρδίαν προσεύχεται ἔς τὸν Θεόν: «Κύριε! ὑπάρχει λοιπὸν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἄλλος κανεὶς Θεὸς ἐκτὸς Σοῦ καὶ ἐδημιούργησε καὶ αὐτὸς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἐπλήρωσε φῶς καὶ τοὺς ἔστειλε πρὸς ἐμέ; Ἄν ἀνήκουν εἰς ἄλλον Θεόν, δίδαξέ με περὶ αὐτοῦ ἂν εἶναι πάλιν ἰδιοὶ σου, φανέρωσέ μου διατὶ τοὺς ἔχεις στεῖλῃ». Μόλις εἶπεν αὐτὰ ὁ Ἀδὰμ, ἄγγελος Κυρίου φάνηκεν εἰς τὸ σπήλαιον, καὶ ἀφοῦ ἔδωξε τὸν Σατανᾶν, εἶπε ἔς τὸν Ἀδὰμ νὰ μὴν φοβᾶται, γιὰτὶ ὁ Θεὸς ποὺ τὸν ἔπλασε δὲν θὰ τὸν ἀφήσῃ ἀβοήθητον. (Das christl. Adambuch

des Morgenlandes aus dem äthiopischen übersetzt von A. Dillmann σ. 27).

Ἡ λύσις αὐτῆ, ἡ ἐπέμβασις τοῦ Θεοῦ πρὸς ματαιώσιν τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ πονηροῦ εἶναι καθόλου σύμφωνος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ χριστιανοῦ συγγραφέως, ὁ ὁποῖος τὸ γεγονός τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων ζητεῖ νὰ συνδυάσῃ μὲ τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτῶν καὶ ἐξαίρει τὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ, ὅπως μὴ ἀπολεσθῇ ὁ ἄνθρωπος. Ἐκ τούτου εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο περὶ τοῦ Ἀδάμ ἡ ἰδέα περὶ συμφωνίας αὐτοῦ πρὸς τὸν διάβολον ἀπεκρούσθη καὶ μόνον ὑπεμφαίνεται εἰς ἄλλην περίστασιν, ὅπου ὁ διάβολος λέγει εἰς τὸν Ἀδάμ: «Δῶσ' μου τὸ χέρι σου καὶ παραδέξου» (αὐτ. σ. 62). Ἄλλ' ἀνευρίσκομεν αὐτὴν βραδύτερον εἰς τὸ ποίημα τοῦ Κρητικοῦ **Γεωργίου Χούμνου**, ὅστις ἀντλήσας ἐκ διαφόρων ἀποκρύφων πηγῶν συνέθεσε περὶ τὸ 1500 ἐπιτομὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐξ ἀποσπασμάτων αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἐδημοσίευσεν ὁ F. Marshall, *Old Testament Legends from a greek Poem by Georgios Chumnos*, Cambridge, 1925 σ. 3, παραθέτω τὴν κατωτέρω ἀφήγησιν:

Ἄγγελος τάγμα Χερουβίμ ἔς τὲς πόρτες ἐμποδίζει,
τὴν Εὐάν καὶ πρωτόπλαστον ἀπόξω τοὺς σφαλίζει.
Ἐπῆραν τὴν ἀπόφασιν Ἀδάμος μὲ τὴν Εὐάν,
καὶ ἐνάντιον τῆς παραδείσου ἐκάτξασιν καὶ κλαίγαν.
Καθίζει Ἀδάμ ὁ θλιβερός καὶ βαρειαναστενάζει,
καὶ ἀπὸ ψυχῆς ὠδύρετο, δρυμειὰν φωνὴν φωνάζει.
Παραδείσει ἀγιώτατε, διὰ μέναν φριτεμένος
καὶ διὰ τῆς Εὐᾶς τὴν βουλὴν ἀπόξω σφαλισμένος·
Σηκώνονται, μισεύγουσιν, παγαίνουν τὴν ὁδὸν τους,
Ξυπόλυτοι καὶ ὀλόγυμοι περιπατοῦν ἔς τὸ γόν τους.
Σκότος δὲν εἶδασιν ποτέ, εἶχασιν πάντα μέρα·
ὁ ἥλιος ἐβασίλευσεν, πλακόνει τους ἐσπέρα.
Καὶ φθάνουν τους τὰ σκοτεινὰ, χάνεται ἡ ὁδὸς τους·
κοντεύγοντας τὰ γόνατα, θαμπόνεται τὸ φῶς τους,
Πιστεύοντας πῶς σὲ αὐτοὺς νὰ μὴ ἀνατέλῃ ἡμέρα,
μὰ νὰ ναι πάντα σκοτεινὰ καὶ νὰ κρατῇ ἐσπέρα.
Κ' εἰς μῖδν ὁ τρισκατάρατος ἄκου τὸ τί τοὺς κάμνει,
ὁ διάβολος ὁ φθονερός εἰς πλάνον πῶς τοὺς βάνει.
Λέγει τους, τί μου τάσεται καὶ γὰ νὰ σᾶς ξυδράμω,
ἦλιον, φεγγάριον καὶ φῶς ὠραιότατον καὶ μέραν νὰ σᾶς κάμω;

Καὶ αὐτοὶ ὀλιγοψυχῆσαι, *χειρόγραφον* τοῦ κάμνου, εἵτια λογὴν τοῦ τάξασιν, λέγουσιν καὶ ἀναθιβάνου. Ἡμεῖς καὶ ὅλα τὰ τέκνα μας μὲ σέναν νὰ κρατοῦμεν, κ' εἰς ὅ,τι θέλεις μᾶς εἰπεῖν οὐδὲ ποσῶς νὰ βγοῦμεν. Κ' ἡ νύκτα ἐκεῖνη ἐπέρασεν κ' ἦλθεν ἄλλη ἡμέρα, καὶ πάλι ἐκεῖνη ἐπέρασεν κ' ἦλθεν ἡ ἄλλη μέρα. Καὶ Ἄδὰμ πάλιν γελάσθηκεν δευτέρου μὲ τὴν Εὐαν τὸ στήθος τους ἐδέρνασιν, φαρμακεμένα κλαίγαν.

Τὸν θρηνον τοῦ Ἄδὰμ διὰ τὸν ἀπολεσθέντα Παράδεισον καὶ τὸ ἐπεισόδιον περὶ τοῦ χειρογράφου εὐρίσκομεν ἀπαράλλακτα εἰς ἓν μόνον ἐκ τῶν ἐννέα κειμένων τοῦ σλαβικοῦ βιβλίου περὶ τοῦ Ἄδὰμ, τὸ ὁποῖον ὁ Jagic, ἐνθ' ἄν. σ. 9, σημειώνει ὡς pp καὶ χρονολογεῖ ἐκ τοῦ 15 ἢ 16 αἰῶνος. Τὰ μεταφέρω ἐδῶ ἐκ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως:

Περιπλανώμενοι οἱ προπάτορες καὶ βασανιζόμενοι ἀπὸ τὴν πείναν φθάνουσι ἐκ νέου ἔμπροσθεν τοῦ παραδείσου καὶ κλαίοντες λέγουσιν· «Παράδεισε, παράδεισέ μου, λαμπρότατε παράδεισε, ὁμορφιά ἀνέκφραστη, πού γιὰ χάρι μου φυτεύθηκες, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς Εὐας μου κλείσθηκες. Ἐλεῆμον κύριε, ἐλέησέ με, πού ἔφταιξα». Καὶ παρακάτω: «Ὁ Ἄδὰμ μέσα ᾗ τὸν Παράδεισο ἔμνοῦσε μὲ τοὺς ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους τὸν Θεό, χωρὶς καθόλου τὸ φῶς νὰ σκοτεινιάζῃ. Ὅταν λοιπὸν ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας διωχότανε ἀπὸ τὸν Παράδεισο, δὲν ἤξευρεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶχε κάμη ἔξω ἡμέρα καὶ νύκτα. Καὶ ἐνῶ καθότανε ἀγνάντια ᾗ τὸν Παράδεισο καὶ δερνότανε γιὰ τὴν ζωὴν τοῦ παραδείσου, ἦρθεν ἡ νύκτα καὶ ἐγίνε σκοτάδι. Καὶ φώναξε ὁ Ἄδὰμ καὶ εἶπε: Ἄλλοί μου, πού ἀμέλησα τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ κ' εἶμαι διωγμένος ἀπὸ τὴν λαμπρὴν ζωὴν τοῦ παραδείσου καὶ δὲν ἔχω πιά μεράδι στὸ λαμπρὸ φῶς, πού δὲν σβῆνει ποτέ. Ὁ λαμπρὸς μου φῶς, ἔλεγε κλαίοντας καὶ θρηνῶντας, δὲν θά σε ἴδουσι πλέον τὰ μάτια μου οὔτε τὴν ἀναλαμπή σου τὴν φωτεινὴν οὔτε τὴν ὁμορφιά σου. Κύριε, ἐλέησέ με, πού ἔφταιξα. Τότε ἦρθεν ὁ διάβολος καὶ τοῦ εἶπε: Γιατί στενάξεις καὶ κλαῖς; Ὁ Ἄδὰμ εἶπε: Γιὰ τὸ λαμπρὸ φῶς, πού ἐξ αἰτίας μου κρύφθηκεν. Ὁ διάβολος τοῦ εἶπε: Ἐγὼ θά σου δώσω φῶς, ἂν μὲ χειρόγραφο (*chirographo*) μοῦ

τάξης τὸν ἐάντό σου, τὰ παιδιά σου καὶ τὰ ἐγγόνια σου. Ὁ Ἀδὰμ γιὰ τὸ φῶς τοῦ ἔδωκε τὸ χειρόγραφο καὶ ἔγραψε: Ὅποιου εἶσαι φῶς, αὐτοῦ εἶμαι κ' ἐγὼ καὶ ἡ γενιά μου. Καὶ ἦρθεν ἡ ἡμέρα καὶ τὸ φῶς ἔλαμψε σὲ ὅλη τὴ γῆ. Ὁ διάβολος ὅμως πῆρε τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἀδὰμ καὶ τὸ ἔκρυψε ἔς τὸν Ἰορδάνη κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα, ὅπου βαφτίστηκεν ὁ Χριστός».

Ἡ συμφωνία τῶν δύο αὐτῶν κειμένων καὶ εἰς τὸν θρη-
νον τοῦ Ἀδὰμ καὶ εἰς τὸ ἐπεισόδιον περὶ τοῦ χειρογράφου
καθιστᾷ πιθανόν, ὅτι τὰς προσθήκας αὐτὰς εἰς τὸ βιβλίον
τοῦ Ἀδὰμ ὁ συντάκτης τοῦ ῥωσικοῦ κειμένου ἠρύσθη ἐκ
τῆς ἰδίας ἑλληνικῆς παραλλαγῆς, τὴν ὁποίαν κατ'ὸ ποιητῆς
Χοῦμνος ἐχρησιμοποίησε καὶ ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἡ λαϊκὴ ἐκ
Θροῆκης παράδοσις ἐπήγασε. Ὡς πρὸς τὸν θρηνον τοῦλάχισ-
τον ἡ πηγὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ. ἐνταῦθα τὸ κοντάκιον «εἰς
τὸν πρωτόπλαστον», τὸ ὁποῖον ᾄδεται κατὰ τὴν Κυριακὴν
τῆς τυροφάγου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας: Ἐκάθισεν Ἀδὰμ
τότε καὶ ἔκλινσεν ἀέναντι τῆς τρυφῆς τοῦ παραδείσου
χεροὶ τύπτων τὰς ὄψεις καὶ ἔλεγεν· «Ἐλεῆμον, ἐλέησον τὸν
παραπεσόντα»... Παράδεισε πανάρετε, πανάγιε, πανόλβιε,
δι' Ἀδὰμ πεφτυεμένη, δι' Εὐάν κεκλεισμένη, πῶς κλαύσω σε;
«Ἐλεῆμον...» (Ρ. Μασ, Frühbyzant. Kirchenproesie III 2).
Τοῦναντίον εἰς τὰ ἄλλα σλαβικὰ κείμενα, τῶν ὁποίων ἡ
πρώτη σύνταξις καὶ διασκευὴ ἔγινεν κατὰ τὸν Jagić παρὰ
τοῖς νοτίοις Σλαύοις, τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀροτριάσεως τῆς
γῆς ὑπὸ τοῦ Ἀδὰμ προῆλθεν ἐκ βογομιλικῆς ἐπιδράσεως.

Αἱ δοξασίαι περὶ ἐκουσίας, κατὰ συμφωνίαν συνήθως
ἐγγραφον, παραδόσεως τῆς ἰδίας ψυχῆς εἰς τὸν διάβολον
εἶναι ἀρκετὰ παλαιαί· ἀπὸ τοῦ 4 αἰῶνος τοῦλάχιστον παρῆ-
χον τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὴν γένεσιν διαφόρων μυθοπλαστιῶν.
Κατὰ ταύτας ἀδυνατῶν ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰς ἰδίας του δυνά-
μεις νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθούμενον, προέροχεται εἰς σύμβασιν μὲ
τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πονηροῦ, ὁ ὁποῖος πρὸς ἀπόκτησιν ψυχῶν
ἐκκληρώνει ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις καὶ ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώ-
που. Παλαιοτάτην διατύπωσιν τῶν δοξασιῶν τούτων εὐρί-

σκομεν εἰς τρεῖς ἑλληνικὰς διηγήσεις, τὰς ὁποίας ἐξέδωκεν ἐκ νέου κριτικῶς ὁ Radermacher, Griechische Quellen zu Faustsagen ἐν Sitzungsberichte der Akademie d. Wiss. in Wien τ. 206 (1927).

Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν προέρχεται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} μ. Χ. αἰῶνος καὶ πραγματεύεται τὸν βίον καὶ τὸ μαρτύριον τῶν **ἀγίων Κυπριανοῦ καὶ Ἰουστίνης**. Ὁ Κυπριανὸς ἦτο ἐν ἀρχῇ μάγος ὀνομαστὸς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἀλλ' ὅτε ἀνέλαβε μὲ τὰς μαγείας του νὰ ἐλκύσῃ τὴν ἐνάρετον Ἰουστίναν εἰς τὸν ἔρωτα νέου τινὸς ἀπέτυχε, διότι ὁ δαίμων, τὸν ὁποῖον ἀπέστειλε πρὸς αὐτήν, ἐτράπη εἰς αἰσχρὰν φυγὴν πρὸ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου «κατεσφραγίσατο πᾶν τὸ σῶμα» ἡ χριστιανὴ κόρη. Ἀλλ' ὅτε ὁ δαίμων πεισθεὶς δι' ὄρκου ὠμολόγησε πόθεν ἡ τόση ἀδυναμία του, τότε καὶ ὁ μάγος «σφραγίσας ἐαυτὸν τῇ ἐπισημειώσει τοῦ Ἐσταυρωμένου ἀπειτάζατο τῷ διαβόλῳ» καὶ κάυσας τὰ μαγικά του βιβλία προσῆλθεν εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὴν «Ὁμολογίαν» αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν διεσκεύασεν εἰς ἔπος ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία (421-450), ὁ ἅγιος ἐκθέτει τὰς τέχνας, «δι' ὧν τὰ πονηρὰ πνεύματα λειτουργοῦσι τοῖς **συσπόνδοις** αὐτῶν ἐν ἀσεβείᾳ ἀνθρώποις» καὶ τὰς πράξεις, αἷς τῇ συνεργείᾳ αὐτῶν διέπραξε (Eudociae Augustae etc. carminum reliquiae, rec. Ludwich, Bibl. Teubneriana, σελὶς 17 κέ.).

Ἡ δευτέρα διήγησις «**περὶ τοῦ ἀρνησαμένου τὸν Χριστὸν ἐγγράφως**» εἶναι προσηρημένη μετ' ἄλλων θαυμάτων εἰς τὸν βίον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Αὕτη διηγείται, ὅτι ὁ δοῦλος τοῦ Προτερίου, ἐνὸς ἀρχοντος ἐπὶ Οὐάλεντος, αἰσθανθεὶς ἔρωτα πρὸς τὴν μονογενῆ θυγατέρα τοῦ κυρίου του κατέφυγεν εἰς «φαρμακόν», οὗτος δὲ μὲ γράμμα συστατικὸν τὸν ἔστειλε νὰ σταθῇ ἐν ὥρᾳ νυκτὸς «ἐπάνω μνήματος ἑλληνικοῦ» καὶ ὑψῶν τὸν χάρτην εἰς τὸν ἀέρα νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ διαβόλου. «Καὶ εὐθέως παρέστησαν αὐτῷ οἱ ἀρχοντες τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους καὶ παραλαβόντες μετὰ χαρᾶς μεγάλης ἀπήγαγον αὐτόν, ἐνθα ἦν ὁ διάβολος. Καὶ δεικνῦσιν αὐτὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου

ὑψηλοῦ ... Καὶ δεξάμενος τὰ παρὰ τοῦ φαρμακοῦ γράμματα εἶπε πρὸς τὸν ἄθλιον· Πιστεύεις εἰς ἐμέ; Ὁ δὲ ἔφη· Naί, πιστεύω· Ἄρνεῖσαι τὸν Χριστόν σου; ὁ δὲ λέγει, Ἄρνοῦμαι. Λέγει αὐτῷ ὁ διάβολος. Ποίησόν μοι ἐγγράφως τὴν τε τοῦ Χριστοῦ σου καὶ τοῦ βαπτίσματος ἐκούσιον ἀπόταξιν καὶ τὴν εἰς ἐμὲ εἰς αἰῶνας ἀνθαίρετον σύνταξιν, κἀγὼ αὐτίκα τὴν ἐπιθυμίαν σου πληρῶ. Ὁ δὲ ἐξέθετο *ιδιόχειρον ἔγγραφον*, καθὼς ἐπεξητήθη. Εὐθύς τε ὁ ψυχοφθόρος δράκων ἀποστέλλει τοὺς ἐπὶ τῆς πορνείας δαίμονας καὶ ἐκπυροῦσι τὴν κόρην πρὸς φίλτρον τοῦ ἀνδρός». Ἔτσι ἐγίνε τὸ «ἄθεσμον συνοικέσιον» καὶ ἐπληρώθη «ἡ διαβολικὴ δραματογραφία»· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον παρετηρήθη ὅτι ὁ χθεσινὸς δούλος οὔτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσήρχετο οὔτε μετελάμβανε τῶν ζωοποιῶν μυστηρίων, ἀναγκασθεὶς δὲ νὰ ὁμολογήσῃ εἰς τὴν γυναῖκα του τὴν ἀλήθειαν κατέφυγε μετ' αὐτῆς εἰς τὸν ἅγιον Βασίλειον. Οὗτος «ποιήσας ἐν αὐτῷ τὴν ἐν Χριστῷ σφραγίδα» τὸν ἀπέκλεισεν εἰς τόπον τινὰ εἰς ὧν τῶν ἱερῶν περιβόλων καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας τὸν ἐπεσκέφθη καὶ τὸν ἠρώτησε· «Πῶς ἔχεις, τέκνον; Ὁ δὲ λέγει. Ἐν μεγάλῃ ἀνάγκῃ εἰμί, ἅγιε τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ὑποφέρω τὰς κραυγὰς αὐτῶν καὶ τὰς ἐκφοβήσεις καὶ τὰ τοξέυματα καὶ τοὺς λιθάσμοὺς. *Κρατοῦντες γὰρ τὸ ἔγγραφόν μου μάχονται μοι* λέγοντες: Σὺ ἤλθες πρὸς ἡμᾶς, οὐχ ἡμεῖς πρὸς σέ...» Τέλος τὴν 40στὴν ἡμέραν βλέπει κατ' ὄναρ τὸν ἅγιον πολεμοῦντα ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ νικῶντα τὸν διάβολον, ὁ δὲ ἅγιος τὴν ἐπομένῃ τὸν εἰσάγει εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἐμφανίζεται ὁ διάβολος λέγων· «Βασίλειε, ἀδικεῖς με. Οὐκ ἀπῆλθον ἐγὼ πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ἐκεῖνος πρὸς με, καὶ *ἀπειτάξαι τῷ Χριστῷ σου καὶ συνετάξαι ἐμοί*. Καὶ ἰδοὺ καὶ τὸ *ἔγγραφον αὐτοῦ ἐπὶ χειρᾶς ἔχω* καὶ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἐπὶ κοινοῦ κριτοῦ φέρω αὐτό. Ὁ δὲ ἅγιος τοῦ Θεοῦ εἶπεν· Εὐλογητὸς κύριος ὁ Θεός μου, ὅτι οὐ μὴ κατενέγκῃ ὁ λαὸς οὗτος τὰς χειρᾶς ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ οὐρανοῦ, ἕως οὗ ἀποδῶς τὸ ἔγγραφον ... Καὶ στάντος τοῦ λαοῦ ἐπὶ ὥραν πολλὴν ἐκτεταμένης ἔχοντος τὰς χειρᾶς εἰς τὸν οὐρανόν, ἰδοὺ τὸ ἔγγραφον τοῦ παιδὸς ἐπὶ τοῦ ἀέρος φερόμενον καὶ ὑπὸ πάντων ὁρώμενον

ἦλθεν καὶ ἀπετέθη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ θεσπεσίου ἡμῶν ποιμένος, ὃς καὶ δεξάμενος αὐτὸ εἶπε πρὸς τὸν παῖδα ἐπιγινώσκεις τὸ *γραμματεῖον*, ἀδελφέ; ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Ναί, ἅγιε τοῦ Θεοῦ, *ιδιόχειρόν μου* ἔστιν. Καὶ *διαρρήξας τὸ ἔγγραφο*ν εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν...» (Radermacher, ἐνθ' ἄν. σ. 122 κ.έ.)

Ἡ τρίτη διήγησις προερχομένη ἐκ τῶν μέσων τοῦ 7 αἰῶνος πραγματεύεται τὴν *«Μετάνοιαν καὶ ἀνάκλησιν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν» τοῦ οἰκονόμου τῆς πόλεως Ἀδάνων Θεοφίλου*. Οὗτος συκοφαντηθεὶς εἰς τὸν Ἐπίσκοπον ἔχασε τὸ ἀξίωμα του καὶ βλέπων, ὅτι ἡ εὐσέβεια δὲν ὠφελεῖ, καταφεύγει εἰς Ἑβραῖόν τινα μάγον, διὰ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀδικίαν. Ὁ μάγος τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὸ συνέδριον τῶν δαιμόνων καὶ μετὰ τὰς ἀναγκαίας συστάσεις «δράσεται ὁ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων πολέμιος τῶν γενεῶν τοῦ Οἰκονόμου χαριέντως καὶ ἤρξατο καταφιλεῖν αὐτοῦ τὸ στόμα καὶ λέγει αὐτῷ· Χαῖρε ἀπὸ τῆς νῦν γνήσιέ μου φίλε. Καὶ εὐθὺς εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ σατανᾶς. Καὶ συνθέμενος ἠρνήσατο τὸν Χριστὸν καὶ τὴν ἁγίαν Θεοτόκον. Καὶ *ποιήσας ἐγγράφως τὴν ἄρνησιν ἐσφράγισε κηρῷ* καὶ ἐπίδεδωκε τῷ ἄρχοντι». Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ Θεόφιλος τὴν ἐπομένην ἀνέκτησε τὴν εὐνοίαν τοῦ ἐπισκόπου καὶ τὸ ἀξίωμα, εὐθὺς συνησθάνθη τὴν πράξιν του καὶ μὲ συντετριμμένην καρδίαν κατέφυγε πρὸς τὴν Θεοτόκον, τὴν ὁποίαν παρακαλεῖ «ὅπως κελεύσῃ τὸ λαβεῖν αὐτὸν τὸ ὀλέθριον τῆς ἀρνήσεως ἔγγραφον». Ἡ Παναγία «ὡς ἐν ὄραματι δίδωσιν αὐτῷ τὸν χάριτην, ἔχοντα καὶ τὴν βοῦλλαν ἀπὸ κηροῦ, ὥσπερ δεδῶκε καὶ ὁ οἰκονόμος. Καὶ ἀναστὰς ἐκ τοῦ ὕπνου εὔρε τὸν χάριτην ἐν τῷ στήθει αὐτοῦ...» Ἀφοῦ δὲ ὠμολόγησε τὰ πάντα εἰς τὸν Ἐπίσκοπον καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατέκαυσε *«τὸν ἀθέμιτον χάριτην»*, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπέθανε (Radermacher, αὐτ. σ. 166 κ.έ.).

Αἱ διηγήσεις αὗται μεταφρασθεῖσαι ἐνωρὶς εἰς τὴν λατινικὴν διεδόθησαν καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Ἰδίᾳ ἢ περὶ Θεοφίλου διήγησις ἐγίνε κοινοτάτη καὶ κατὰ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ 10 αἰῶνος ἔχομεν τὴν πρώτην ποιητικὴν αὐτῆς

διασκευήν. Ὁ Rutebeuf, ὁ ὁποῖος περὶ τὸ 1250 ἐπραγματεύθη δραματικῶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Θεοφίλου, παρέστησεν ὅτι τὸ ἔγγραφο, τὸ ὁποῖον οὗτος παρέδωκεν εἰς τὸν διάβολον, τὸ ἔγραψε μὲ τὸ αἷμα του, ὁ δὲ Brun Schœnebecke ὀλίγον ἀργότερα ἔπλασεν, ὅτι ἡ Παναγία κατέβηκεν εἰς τὴν Κόλασιν καὶ πῆρεν ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ διαβόλου τὸ *chirographum iniquitatis*, τὴν ἐπιστολὴν ποῦ μὲ τὸ αἷμα του εἶχε γράψει ὁ Θεόφιλος. Παραστάσεις δ' ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς εἶναι εἰκονισμένα εἰς τὴν Παναγίαν τῶν Παρισίων κ.ά. (Sommer, *De Theophili cum diabolo foedere*, Diss. Halis, 1844). Εἰς τὰς ἑλληνικὰς αὐτὰς διηγήσεις, ὡς ἦδη ἀπεδείχθη, ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ ὁ περὶ Faust μῦθος, ἡ περιφημοτέρα γερμανικὴ ποίησις. Πολὺν προτοῦ ὁ Götthe γράψῃ τὸ περίφημον ἔργον τοῦ ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ἐπαίξετο εἰς τὰ λαϊκὰ θεάτρα τῆς Γερμανίας. Ἐκεῖ ὁ Μεριστοφελῆς ἐπέβαλλεν εἰς τὸν Doktor Faust νὰ μὴν εἰπῇ Πάτερ ἡμῶν, νὰ μὴν πλυθῇ, νὰ μὴν κόψῃ μαλλιά καὶ νύχια ἐπὶ ὀκτῶ χρόνια καὶ τὴν ἴδια σωματικὴ ἀκαθαρσία ἐπιβάλλει ὁ διάβολος στὸν ἄνθρωπο, ποῦ κάμνει συμφωνητικὸ μαζὶ του καὶ στὰ παραμύθια, ἐπειδὴ μαζὶ καταστρέφει καὶ τὴν ἐσωτερικὴν του καθαρότητα καὶ ἔτσι ἀποκτᾷ ἐξουσίαν ἐπ' αὐτοῦ. (Grimm, *Kindermärchen* ἀρ. 101. 120. 125. Βλ. Bolte - Polivka, *Anmerkungen* τ. II 427. 434. 562. III 12. Aarne, *Verzeichnis der Märchentypen* (FFC, 3) ἀρ. 360. 361. 810 - 4. Wesselski, *Märchen des Mittelalters*, Berlin 1925 ἀρ. 52 - 55).

Ἐγγραφοὶ συμφωνίαι πρὸς τὸν διάβολον, γραμμένα μὲ τὸ αἷμα τοῦ συμβαλλομένου, ἀναφέρονται καὶ εἰς τὴν Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μοναχὸς Ἀγάπιος Λάνδος (ἀρχὰς 17 ἔκ.) ἐκτὸς τῆς διηγήσεως περὶ τοῦ οἰκονόμου Θεοφίλου περιέλαβε καὶ δύο ἄλλας ἐκ φραγκικῶν βιβλίων. Ὁμοίαν συμφωνίαν μυλωνᾶ μὲ τὸν διάβολον, ποῦ «τοῦ τάζει ἀχτίμητο πλοῦτος ἅμα τρία χρόνια δὲν πάη ἔς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ δὲν κάμῃ τὸ σταυρὸ του» ἀναφέρει ἡ ὑπ' ἀριθ. 850, ἐκ Τριφυλίας παράδοσις τῆς Συλλογῆς Πολίτου, παράδοσιν δὲ τῆς ψυχῆς τεχνίτου εἰς τὸν διάβολον

ἀναφέρει ἡ ὑπ' ἀριθ. 852, ἐκ Τροιζηνίας, τὸ γεφύρι τοῦ διαβόλου. Εἰς διασκευὴν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Α. Ρ. Ραγκαβῆ ἐκτίθεται ὅτι ὁ μαυροφόρος, ποὺ ἦτον ὁ διάβολος «ἐβού-
τησε διὰ κονδύλι εἰς τὸ καλαμάρι τὸ νύχι του, ὅπου εἶχεν
σουβλερὸν καὶ μικρὸ καὶ ἔγραψε τὸ ὑποσχετικόν, ὁ δὲ κτί-
στης, ὅπου δὲν ἤξευρε γράμματα, ἔβαψε τὸ δάκτυλόν του
εἰς τὸ καλαμάρι καὶ τὸ ἐπάτησεν εἰς τὸ ὑποσχετικόν» (Ν.
Πολίτου, Νεοελλην. Μυθολογία Β' 456).

Αἱ δοξασίαι αὗται, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἔσχον ἀπήχησιν καὶ
εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ εἰς τὸν
Ἀκάθιστον Ὑμνον ὁ Ἰησοῦς καλεῖται *«χρεωλύτης πάν-
των ἀνθρώπων»*, ὅστις *«χάριν δοῦναι θελήσας ὀφλημά-
των ἀρχαίων* ἐπεδήμησε δι' ἑαυτοῦ πρὸς τοὺς ἀποδήμους
τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ *σχίσας τὸ χειρόγραφον*, ἀκούει
παρὰ πάντως οὕτως Ἀλληλουῖα». Εἶναι προφανές ὅτι
«ἀρχαῖα ὀφλήματα», ὧν χάριν δίδει ὁ Ἰησοῦς, εἶναι ἡ
ἁμαρτία, ἣτις κατὰ τὸν Παῦλον, Ρωμ. 5, 12, 17, *«δι' ἐνὸς
ἀνθρώπου, τοῦ Ἀδάμ, εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον»*· τὸ δὲ χει-
ρόγραφον, ὅπερ ὁ χρεωλύτης πάντων ἀνθρώπων σχίζει,
εἶναι τὸ *«ἔγγραφον τῆς ἁμαρτίας»*, ὅπερ ὁ Χριστὸς *«τῷ
ὄπλῳ τῷ Σταυροῦ διέρρηξε»*, ὡς ἐν Ἑσπερινῷ τῆς
5 Ἑβδομ. τοῦ Τριωδίου ἄδεται, ἦτοι *«τὸ χειρόγραφον τοῦ
τοῦ Ἀδάμ»*. Ῥητῶς τοῦτο δηλοῦται ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ τῆς
ζωγραφικῆς Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἐκδ. Α. Παπαδο-
πούλου - Κεραμέως, Πετρούπολ. 1909, § ε' 12, Οἱ κδ' οἴκοι
τῆς Θεοτόκου, κγ' *«χάριν δοῦναι θελήσας. Σπίτια
καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς ἰστάμενος, σχίζων χαρτὶ μὲ τὰ
χέρια του, γραμμένον μὲ γράμματα ἑβραϊκὰ καὶ εἰς τὸ
τέλος τοῦ χαρτίου ταῦτα τὰ γράμματα «τὸ τοῦ Ἀδάμ
χειρόγραφον»*. Καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη αὐτοῦ ἀνθρωποὶ
γονατισμένοι, νέοι καὶ γέροντες». Τὸ χειρόγραφον τοῦτο
προφανῶς κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, ἐπιδεικνύων αὐτὸ
πρὸς τὸν Χριστόν, ὁ Θάνατος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ ὀλλανδοῦ
Marten de Vos (1531 - 1603), ὁ Χριστὸς εἰς τὰς πύλας
τοῦ Ἀδου, ἀνακαλῶν τὸν Ἀδάμ (βλ. Kirchner, Die

Darstellung des ersten Menschenpaares, Stuttgart 1903 σ. 213. Πρβλ. ἀνωτέρω τὸς λόγους τοῦ διαβόλου πρὸς τὸν ἅγιον Βασίλειον ἐν τῇ διηγῆσει «περὶ τοῦ ἀρνησαμένου τὸν Χριστὸν ἐγγράφως: καὶ ἰδοὺ καὶ τὸ ἔγγραφον αὐτοῦ ἐπὶ χειρᾶς ἔχω»...

Τὸ χειρόγραφον τοῦ Ἀδὰμ ὑπονοεῖται καὶ εἰς ἄλλας εὐχὰς καὶ τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας: οὕτως ἐν Εὐχῇ τοῦ

Εἰκ. 3.—Marten de Vos. Ἡ κάθοδος τοῦ Χριστοῦ εἰς Ἄδην.
Χαλκογράφημα Joh. Sadeler.

Μεγάλου Βασιλείου: Θεὲ καὶ Κύριε τῶν δυνάμεων, ὁ τὸν μονογενῆ σου υἱὸν καταπέμφσας ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν καὶ διὰ τοῦ τιμίου αὐτοῦ σταυροῦ τὸ χειρόγραφον τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν διαρρήξας καὶ θριαμβεύσας ἐν αὐτῷ τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας τοῦ σκότους... Ἐν τοῖς μακαρισμοῖς τοῦ Δαμασκηνοῦ, οἱ ὁποῖοι ἄδονται τὴν Μεγάλην Πέμπτην: **Τὸ χειρόγραφον ἡμῶν ἐν τῷ σταυρῷ**

διέρρηξας, Κύριε, και λογισθεις εν τοις νεκροις τον εκεισε τυραννον εδησας ρυσάμενος απαντας εκ δεσμων θανάτου τη αναστάσει σου... Ο υψωθείς εν τῷ σταυρῷ και τοῦ θανάτου λύσας την δύναμιν και **ἐξαλείψας ὡς Θεὸς τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον...** Εἰς αναστάσιμον τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα: Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν **τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον προσηλώσας τῷ σταυρῷ ἐξήλειψε** και τοῦ θανάτου τὸ κράτος κατήργησε... κτλ.

Τάνωτέρω υπενθυμίζοντα ἡμᾶς τὸ πρὸς Κολοσσαεῖς 2, 13-15, τὸ ὁποῖον τοσαύτας δυσκολίας παρέσχεν εἰς τοὺς ἐρμηνευτιὰς, ἀποτελοῦν ὡς νομιζῶ ἄριστον εἰς αὐτὸ σχόλιον. Ὁ Παῦλος ἐν αὐτῷ λέγει: και ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασιν και τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, συνεζωποποίησεν ὑμᾶς σὺν αὐτῷ, χαρισάμενος ἡμῖν πάντα τὰ παραπτώματα: **ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, και αὐτὸ ἤρκεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ** ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς και τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παρηγοίᾳ, **θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ.**

Τινὲς ἐκ τῶν ἐρμηνευτῶν ὡς χειρόγραφον ἐννοοῦν τὸν νόμον, τὸν ὁποῖον διὰ τοῦ θανάτου του ὁ Ἰησοῦς κατέστησεν ἄκυρον. (Die Schriften des Neuen Testaments neu übersetzt und für die Gegenwart erklärt von J. Weiss, ἔκδ. 3 τ. 2, 1917 σελὶς 350. E. Haupt, Die Gefangenschaftsbrieft, Göttingen 1902 σελ. 94. P. Ewald, Die Briefe des Paulus an die Epheser, Kolosser, Leipzig 1905 σ. 383 κέ. πρβλ. Biblischtheologisches Wörterbuch der neutestamentl. Gräzität von Cremer - Kögel ἔκδ. 10, 1915 λ. χειρόγραφον). Τοῦναντίον ὁ M. Dibelius δέχεται ὅτι «ἡ χρῆσις **ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον** εἰσάγει προφανῶς μίαν εἰκόνα ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐμπορικῶν συναλλαγῶν: τὸ ἀποδεικτικόν, ποῦ μαρτυροῦσεν ἐναντίον μας, ἀκυρώθηκε». Ἄλλ' ἐκλαμβάνων τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον ὡς ἀκαθόριστον ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου και ἀναφέρων τὴν ὀργανικὴν δοτικὴν «τοῖς δόγμασιν» εἰς αὐτὸ ἐξηγεῖ ὅτι διὰ τοῦ γεγονότος τῆς σταυρώσεως ἐτέθη τέρμα

εἰς τὰ δόγματα ἦτοι εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νόμου καὶ ἐπάγεται: «πῶς ὁ τεματισμὸς οὗτος ἐπετυπώθη, ὁ Παῦλος δὲν λέγει» (Handbuch zum Neuen Testament hrsg. von Lietzmann, ἀρ. 12, ἔκδ. 2, Tübingen 1927, σ. 23 κέ.).

Ἄλλ' ἐν πρώτοις τὸ χειρόγραφον δὲν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς στερούμενον ὠρισμένου περιεχομένου, ἀλλ' ὡς χρεώγραφον, ὡς ὁμολογον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ὀφειλέτης ἰδίᾳ χειρὶ θέτει ὑπογραφὴν, ὑποχρεοῦσαν αὐτὸν καὶ τοὺς κληρονόμους του κατὰ τὴν συνήθη τῶν χρόνων ἐκείνων ἔννοιαν, τὰ δὲ δόγματα ἐν προκειμένῳ ὡς τὰς διατάξεις ἦτοι τὰ στοιχεῖα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων τὸ χειρόγραφον συντάχθη, ὡς καὶ ὁ von Soden, Hand-Commentar zum Neuen Testament 3, 1 (1893) σ. 49 λέγει. (Βλ. L. Mitteis, Reichsrecht u. Volksrecht in den östlichen Provinzen des röm. Kaiserreichs, Leipzig 1891 σ. 484, 493 κέ.). Ἐπίσης πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν, ὅπως συλλάβωμεν πλήρη τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποῖαν ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ.

Εὐθὺς ἀνωτέρω ὁ Ἀπόστολος ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι ἀνακαινίσεως· ὅθεν τὸ ὅλον χωρίον πρέπει νὰ σχετισθῇ πρὸς τὰ Ρωμ. 5, 12 - 6, 10 καὶ 1 Κορινθ. 15, 21 - 22. 29. 45 - 49, ὅπου γίνεται σύγκρισις μεταξὺ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου Ἀδάμ καὶ τοῦ ἔσχατου Ἀδάμ, τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀναπτύσσεται κυρίως ἡ περὶ βαπτίσματος θεωρία τοῦ Ἀποστόλου. Συμφώνως πρὸς αὐτὰ τὰ παραπτώματα, ἕνεκα τῶν ὁποίων οἱ ἄνθρωποι πρὸ τοῦ βαπτίσματος παρίστανται ὡς νεκροί, εἶναι ἡ ἁμαρτία, ἣτις δι' ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ Ἀδάμ, εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ συνεπήγαγεν εἰς πάντας ἀνθρώπους τὸν θάνατον, «ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον»· «ἐν γὰρ τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσι» (1 Κορ. 15, 22). Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι ὁ ἔχων τὸ κράτος τοῦ θανάτου κατὰ τὸν Παῦλον, εἶναι ὁ διάβολος· διὸ ὁ Ἰησοῦς «μετέσχεν αἵματος καὶ σαρκός, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστιν τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας». (Ἐβρ. 2, 14 - 15). Ὅθεν καὶ οἱ ὄντες νεκροὶ τοῖς παραπτώμασιν καὶ ταῖς ἁμαρ-

ταῖς, περιεπάτησαν ἐν αὐταῖς «κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» (Ἐφεσ. 2, 1-2).

Ἐκ πάντων τούτων ὑπεμφαίνεται εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου σχέσις τις καὶ κοινωνία τοῦ «παλαιοῦ ἀνθρώπου» πρὸς τὸν διάβολον, τὴν ὁποίαν καὶ τὸ ἀρχαῖον χριστιανικὸν τυπικὸν τοῦ βαπτίσματος ὑπαινίσσεται. Σαφῶς καθορίζει αὐτὴν Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων, ὅστις εἰς τὴν πρώτην του μυσταγωγικὴν κατήχησιν ἐν ἔτει 348 λέγει: ὅτε οὖν τῷ σατανᾷ ἀποτάτῃ, **πᾶσαν τὴν πρὸς αὐτὸν πάντως διαθήκην λύσας, τὰς παλαιὰς πρὸς τὸν ἄδην συνθήκας**, ἀνοίγεται σοι ὁ παράδεισος τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐφύτευσε κατὰ ἀνατολάς, ὅθεν διὰ τὴν παράβασιν ἐξόριστος γέγονεν ὁ ἡμέτερος προπάτωρ. Καὶ τούτου σύμβολον τὸ στραφῆναι σε ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὴν, τοῦ φωτὸς τὸ χωρίον». Καὶ ἀντιθέτως ἢ πρὸς τὸν Χριστὸν σύνταξις εἰς τὸ Εὐχολόγιον, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ J. Goar, (Euchologium sive rituale Graecorum, 1647 σ. 340 κέ.), παρίσταται ὡς συνθηκολόγησις πρὸς τὸν Χριστόν: εἰς τὴν προσφώνησίν του πρὸς τοὺς βαπτιζομένους ὁ Πατριάρχης λέγει: ... Τῆς ἀπολυτρώσεως ὑμῶν καιρὸς. Σήμερον μέλλετε τῷ Χριστῷ **τῆς πίστεως ἐκτίθεσθαι γραμμάτιον**· χάρις καὶ μελάνη καὶ κάλαμος γὰρ ἡμῶν ἢ συνείδησις καὶ ἡ γλῶσσα καὶ τὸ στήμα. Βλέπετε οὖν πῶς τὴν **ὁμολογίαν χειρογράφητε**... Ὡς αἰχμάλωτοι στήκετε· τοιοῦτους γὰρ ἡμᾶς ὁ Χριστὸς ἀγοράζει... Πάντες ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι ἀοράτως τὰς ὑμετέρας φωνὰς ἀπογράφουσι, τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφὶμ νῦν ἐκ τῶν οὐρανῶν παρακύπτουσι, ἵνα δέξωνται ὑμῶν τὰς **συνθήκας** καὶ προσκομίσωσι τῷ δεσπότῃ... Ἴδου ἀπετάξασθε τῷ διαβόλῳ καὶ συνετάξασθε τῷ Χριστῷ. **Τὸ γραμμάτιον** ἐπληρώθη. Ὁ δεσπότης αὐτὸς ἐν οὐρανοῖς κατέχει. Βλέπετε τὰς συνθήκας φυλάξατε, τοῦτο ὑμῖν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως προφέρεται **γραμμάτιον**... τότε σοῦ ἀναγνωσθῆναι ἔχει τὸ **χειρόγραφον**.

Πρὸς τὴν ἔννοιαν ταύτην περὶ βαπτίσματος συμφωνοῦν οἱ λόγοι τοῦ Παύλου, ὁ ὁποῖος ἐν 1 Κορινθ. 5, 3—5 ἐντέλ-

λειται τὴν παράδοσιν χριστιανοῦ ἁμαρτήσαντος εἰς τὸν σατανᾶν. Κατὰ τὸν Fr. Dölger, ὅστις ἐν τῷ περισπουδάσῳ ἔργῳ του, *Die Sonne der Gerechtigkeit und der Schwarze*, 1918 σελ. 79 καὶ 119 κ.έ. ἐρμηνεύει τὸ χωρίον, οὗτος γενόμενος χριστιανὸς ἀπὸ ἀλλαγῆς τῆς πρὸς τὸν σατανᾶν συνθήκης, συνταχθεὶς διὰ τοῦ ὄρκου τοῦ βαπτίσματος πρὸς τὸν Χριστόν· ἀλλὰ γενόμενος διὰ τοῦ παραπτώματος παραβάτης τοῦ ὄρκου τῆς πίστεως, ἐπανέπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ σατανᾶ, εἰς ὃν εἶναι παραδοτός.

Εἰς τὰ πλεῖστα ἄλλα τεκμήρια, τὰ ὅποια ὁ Dölger ἐξ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ἐκκλησι. συγγραφέων τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων προσάγει, ἐκ τῶν ὁποίων καταδεικνύεται, ὅτι εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν συγχρόνων τῶν ἡ μὲν ἀποταξίς τοῦ σατανᾶ ἐσήμαινε τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς δουλείας, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος δυνάμει τῶν πρὸς αὐτὸν συνθηκῶν ὑπέκειτο, ἡ δὲ πρὸς τὸν Χριστόν σύνταξις τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Χριστοῦ ὡς νέου Κυρίου, ὅστις ὁμῶς κατὰ τὸν Χρυσόστομον (*Migne, Patr. gr. 49, 239*) «οὐ μάρτυρας ἡμᾶς, *οὐκ ἔγγραφα ἀπαιτεῖ, ἀλλ' ἀρκεῖται ψιλῇ τῇ φωνῇ, κἂν εἴληθαι ἀπὸ διανοίας, ἀποτάσσομαί σοι, σατανᾶ, τὸ πᾶν ἀπείληφε*», ὡς προστεθῆ καὶ τὸ ἐξῆς τοῦ Ὁριγένους ἐκ τῶν εἰς Ἱερειμίαν ὁμιλιῶν, ὅπου ἡ ἁμαρτία τῶν πρωτοπλάστων παρίσταται ὡς συνθήκη φιλίας τῆς Εὐας πρὸς τὸν διάβολον: «Ὁφελον καγὼ τοιοῦτος γένωμαι ἵν' εἴπω· ἀθεσίαν ἐπικαλέσομαι καὶ ἐπικαλέσομαι τὴν ἀθεσίαν τὴν πρὸς τὸν ὄφιν, τὴν πρὸς τὸν διάβολον. *Συνθήκας ποτὲ ὁ ὄφιν πρὸς τὴν Εὐαν ἐποίησατο καὶ ἦν αὐτῷ φίλη καὶ ὁ ὄφιν τῇ γυναικί.* Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἐπραγματεύσατο ὡς ἀγαθὸς τὰς συνθήκας ταύτας λυθῆναι καὶ τὴν φιλίαν ταύτην τὴν κακὴν διασκεδάσαι καὶ ὡς ἀγαθὸς θεὸς λέγει· «ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς». Εὐγνωμόνως οὖν ἀκούοιμεν πῶς ὁ Θεὸς ἔχθραν ποιεῖ τὴν πρὸς τὸν ὄφιν, ἵνα φιλίαν ποιῆσῃ τὴν πρὸς τὸν Χριστόν. Ἄδύνατον γὰρ ἅμα εἶναι φίλον τῶν ἐναντίων. (*Græch. christl. Schriftsteller der ersten 3 Jh. Origenes τ. 3 σ. 188 στ. 9 κέ. Klostermann*).

Λίαν διδακτικὸν εἶναι καὶ ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ Ὑπομνήματι εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολὴν (Migne, P. G. 62 p. 341) ἀναφέρει τὸ χειρόγραφον εἰς αὐτὸν τὸν Ἄδὰμ λέγων *κατεῖχεν ὁ διάβολος τὸ χειρόγραφον ὃ ἐποίησε πρὸς τὸν Ἄδὰμ ὁ Θεός*», ἂν καὶ μὲ τοῦτο ἐννοεῖ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἄδὰμ: «ἢ ἂν ἡμέρα φάγῃς ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἀποθανῇ». Ἀλλὰ τοιαύτη ὑποχρέωσις ὑποτελείας εἰς τὰς πονηρὰς δυνάμεις δὲν δύναται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν παρακοὴν τοῦ Ἄδὰμ. Ἡ παράστασις, ὅτι τὸ χειρόγραφον εὗρισκετο εἰς χεῖρας τοῦ διαβόλου, τότε μόνον δύναται νὰ ἐννοηθῇ, ἂν τοῦτο τεθῇ εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς αὐτὸν τὸν διάβολον, ἂν θεωρηθῇ ὡς τὸ ἔγγραφο τὸ καθορίζον τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἄδὰμ. Οὕτω τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον «περιεχόμενον» καὶ συγχρόνως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ὅτι τοῦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρικών δυνάμεων ἀποτελεῖ ἐν ὄπλον «καθ' ἡμῶν».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν ὅτι «τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν» δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλο τι ἢ τὸ *ἔγγραφο τῆς συνθήκης τοῦ προπάτορος ἡμῶν πρὸς τὸν διάβολον*, τὸ ὁποῖον αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι» ἔχουν ὡς ὄπλον κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος εἰς χεῖρας τῶν. Τοῦτο ὁ Ἰησοῦς ἀφαιρέσας ἀπὸ τοὺς δαίμονας τὸ προσήλωσεν εἰς τὸν σταυρόν. Ὁ Dölger, ἐνθ' ἀν. σ. 138 κ.έ., ὁρμώμενος ἐξ ἰουδαϊκῶν ἀναλόγων δέχεται ὅτι εἰς τὸ χειρόγραφον εἶναι ἐγγεγραμμένα τὰ παραπτώματα κάθε ἀνθρώπου καὶ ὅτι διὰ τοῦ χρωγράφου τούτου ὡς διὰ τινος συνθήκης ὁ ἁμαρτωλὸς εἶναι ὑπόχρεος εἰς τὸ πονηρὸν πνεῦμα πρὸς δὲ θεωρῶν τὸν σταυρόν, καθὼς συχνὰ κατόπιν, ὡς τροπαιὸν τῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ κατὰ τῶν δαιμόνων, εἰκάξει ὅτι τὸ χειρόγραφον, ὡς ἐν τῶν σπουδαιωτάτων ὄπλων, τὰ ὁποῖα ἀφηρέθησαν ἀπὸ τὸν ἐχθρόν, ἐστερωώθη πρὸς ἐνδείξιν τοῦ θριάμβου εἰς τὸν σταυρόν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὁ Dölger στηρίζει εἰς γεγονὸς μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Προκοπίου, ὅτι τὰ ἔγγραφα τῆς ματαιωθείσης μεταξὺ Βελισαρίου καὶ Περσῶν συνθήκης προσηλωθέντα «ἐπ' ἀκρων σημείων» ἐπεδεικνύοντο πρὸς πιστοποίη-

σιν τῆς ἀθετήσεως αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ἔχει τὸ ἀνάλογόν του εἰς τὰς πολεμικὰς συνθηεῖας τῶν Οὐννων, καὶ προσθέτει: «ὁ Χριστὸς ἀφαιρεῖ τὸ χειρόγραφον, ὡς εἶπωμεν ἤδη τὴν συνθήκην τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν ἁμαρτωλὴν ἀνθρωπότητα, ἐγκαλεῖ μοθηρίαν καὶ ἀπάτην τοῦ κακοῦ συμβαλλομένου, κηρύττει τὴν συνθήκην ὡς λυθεῖσαν καὶ ἀρχίζει τὸν ἀγῶνα. Τὸ χρεώγραφον τὸ καρφώνει εἰς τὸν σταυρὸν ὡς εἰς τὴν νικηφόρον σημαίαν του» (αὐτ. σ. 141). Ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι ὄντως ἀγγίνους, ἀλλὰ δὲν πείθει, ἐπειδὴ ἡ συνθήκη, πρὸς τὴν ὁποίαν σχετίζεται, ἀναφέρεται εἰς χρόνους πολὺ μεταγενεστέρους τοῦ Παύλου. Ὅθεν νομίζω ὅτι ἀλλαχοῦ πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς προσηλώσεως τοῦ χειρογράφου εἰς τὸν σταυρὸν.

Εὐρύτατα διαδεδομένη πάλαι καὶ νῦν εἶναι ἡ δοξασία περὶ καταπολεμήσεως δαιμονικῶν ὄντων διὰ προσηλώσεως αὐτῶν ἢ τῶν ὄργάνων τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἰς δένδρα, τοίχους, παραστάδας θυρῶν ἢ εἰς τὴν γῆν. Καρφώματα ἀσθενειῶν καὶ ἄλλων κακοποιῶν στοιχείων βλ. ἐν Λαογραφίᾳ, τ. Ζ' 515 κέ. Κατάδεσμον τοῦ διαβόλου διὰ προσπαταλεύσεως αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν δηλοῖ καὶ ἡ παιδικὴ συνθήκη τῆς Ναυπάκτου ἐν Κεραμοπούλλου Ἀποτυμπατισμῷ, 1923 σ. 70 σημ. 2: καρφώνω, καρφώνω . . . ἕνα διάβολο . . . γιατί μου χάσε μιὰ δεκάρα . . . Ἐδῶ θὰ σ' ἔχω καρφωμένον, ὡς πον νὰ μου βρῆς τὴ δεκάρα. Διὰ νὰ περιορισθῶ δὲ εἰς ἕνα μόνον παράδειγμα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ἀναφέρω τὴν ἐτησίαν τελετὴν τῆς ἐμπήξεως ἐνὸς ἡλίου ὑπὸ ἀνωτάτου ἀρχοντος τῆς Ρώμης εἰς τοῖχον τοῦ ναοῦ τοῦ Καπιτωλίνου Διὸς ὡς ἀποσκοποῦσαν τὴν καθήλωσιν τῆς πολιτικῆς διχονοίας καὶ ὄλων τῶν κακῶν (Frazer, the golden Bough ἐκδ. 3 τ. 9 σ. 57 κέ. 66 πρὸβλ. Wuttke, der deutsche Volksaberglaube ἐκδ. 3 § 490). Ὅθεν κατὰ τὸ χωρίον τοῦ Παύλου ὁ Χριστὸς ἀφαιρέσας ἀπὸ τῶν «ἀρχῶν καὶ ἔξουσιῶν» τὸ χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον εἶχον ὡς ὄπλον διὰ τὴν διεκδίκησιν τῶν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος δικαιωμάτων των, τὸ προσήλωσεν εἰς τὸν σταυρὸν καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου «ἤρκεν αὐτὸ ἐκ τοῦ μέσου». Οὕτω πρέπει νὰ ἐννοηθῇ τὸ ὅτι ὁ Χριστὸς

«ἐν αὐτῷ» ἴτοι ἐν τῷ σταυρῷ ἐθριάμβευσε τοὺς δαίμονας, καθ' ὅσον εἰς αὐτὸν προσήλωσε τὸ ὄπλον τῆς δυνάμεώς των καὶ αὐτοὺς μὲν κατήσχυνεν, ἡμᾶς δὲ ἐλύτρωσε. Τοιοῦτοτρόπως ἔχομεν ἄλλην τινὰ διατύπωσιν τῆς περὶ ἀπολύτρωσεως ἰδέας, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Martin Dibelius ἐν τῇ 2 ἐκδόσει τῆς Religion in Geschichte und Gegenwart τ. 2 (1928) σ. 272 ἀναγράφει: » Τρίτη τις ἰδέα, ἐπὶ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ στηρίζεται ἡ σωτηριώδης σημασία τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, ὑπεμφαίνεται ἐν Κολοσ. 2, 14: ὁ Χριστὸς ἀκύρωσε τὸ χρεώγραφον, πὸν μᾶς ἐπεβάρυνε, καρφώνοντάς το εἰς τὸν σταυρόν», ἂν καὶ τονίζει ὅτι ἡ ἰδέα αὐτὴ ἐσηματίσθη πιθανῶς μόνον ἀπὸ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐπιγραφῆς, ἡ ὁποία κατὰ τὴν σταύρωσιν ἀνηρτᾶτο κατ' ἔθος εἰς τὸν σταυρόν, ὅπως καταστήσῃ γνωστὴν τὴν «αἰτίαν» τοῦ σταυρωθέντος. Ἐννοεῖται ὁμως ὅτι διὰ τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς δὲν ἐξηγεῖται ἡ ἐξάλειψις τοῦ χειρογράφου τοῦ προσηλωθέντος εἰς τὸν σταυρόν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐξετάσεως δύνатаι, νομίζω, νὰ συναχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι τόσον αἱ περὶ βαπτίσματος παραστάσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν πρώτων μετὰ Χριστὸν αἰώνων, ὅσον καὶ αἱ χριστιανικαὶ δοξασίαι περὶ ἐγγράφου συμφωνίας μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ διαβόλου, ἐκ τῶν ὁποίων τόσαι μυθοπλαστίαι ἤδη ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος παρήχθησαν, τὴν ἀρχὴν των ἔχουν εἰς τὸ ἐν λόγῳ χωρίον τοῦ Παύλου.

Ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ὁ Rutebeuf κατὰ τὸ μέσον τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, πραγματευθεὶς δραματικῶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Θεοφίλου, παρέστησεν ὅτι τὸ ἐγγράφον τῆς συμφωνίας του μὲ τὸν διάβολον τὸ ἔγραψε μὲ τὸ αἷμά του. Ἐκτοτε ἡ δοξασία ὅτι τὸ ἐγγράφον τῆς διαβολικῆς συμφωνίας γράφεται μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου ἐγίνε κοινότη (βλ. J. Grimm, Deutsche Mythologie⁴ σ. 850). Εἰς τὴν διήγησιν τοῦ χωρικοῦ μας ἡ δοξασία αὐτὴ ἔχει συνδεθῆ μετὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἐν τῇ παλάμῃ μας γραμμῶν: ὁ διάβολος μὲ τὸ μαχαιράκι του ἔκαμε γραμμὰς στὴν ἀπαλάμη τοῦ Ἀδάμ κ' ἔβγαλε αἷμα γι' αὐτὸ εἶναι τὸ χέρι μας κομμένο.

Ἡ παράστασις δὲ τοῦ ῥύπου, τὸν ὁποῖον διὰ τῆς ἐμβαπτίσεως τοῦ ὄνυχός του ὁ διάβολος ἐνεκόλαπεν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ, παρέχουσα εἰκόνα ἐναργῆ τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ προπάτορος, ἔδωκε τὸ ἐνδόσιμον καὶ εἰς γραφικωτάτην παράστασιν τοῦ καθαρμοῦ καὶ τῆς διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀπολυτρώσεως αὐτοῦ. Ὁ λόφος δηλαδὴ τοῦ Γολγοθᾶ κατὰ τὴν παράδοσιν ἀπετελέσθη ἀπὸ τὸ ἀνάθεμα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον οἱ διαβάται ἔθασαν τὸ σῶμα τοῦ «καταραμένου Ἀδάμ» ὅθεν τὸ αἷμα τοῦ δικαίου Ἰησοῦ, πὺν ἔρρευσεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, «πῆγεν ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα πρὸς τὰ κάτω, βῆκε τ' Ἀδάμ τὴν ἀπαλάμη καὶ τὴν ξέπλυνεν ἀπὸ τὸ αἷμα, ὅπου βουτουῖσεν ὁ δαίμονας κ' ἔγραφε τὸ συμβόλαιον, ξέπλυνε τὶς ἁμαρτίαι τοῦ Ἀδάμ».

Ἐκτὸς τοῦ χειρογράφου ἡ θρακικὴ παράδοσις ἀναφέρει καὶ σφράγισιν τοῦ Ἀδάμ ἐπὶ τοῦ μετώπου διὰ τῆς σφραγίδος τοῦ σατανᾶ. Ὡς γνωστόν, ἡ σφράγις ἐπισημοποιεῖ τὴν ἐξαγοράν. Δι' αὐτὸ καὶ τὸ βάπτισμα ὀρίζεται ὡς σφραγὶς πνεύματος, διὰ νὰ πιστοποιηθῆ ὅτι ὁ βαπτισθεὶς εἰς Χριστὸν ἔγινε κτῆμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει ἤδη τὴν προστασίαν αὐτοῦ κατὰ τῶν προσβολῶν τοῦ διαβόλου· «καὶ τὰ ἄλογα ζῶα, λέγει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, διὰ σφραγίδος δείκνυσι τίνος ἐστὶν ἕκαστον καὶ ἐκ τῆς σφραγίδος ἐκδικεῖται. Οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἡ πιστὴ τὸ τῆς ἀληθείας λαβοῦσα σφράγισμα τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ περιφέρει» (βλ. Fr. Dölger, *Der Exorzismus im altchristl. Taufritual*, Paderborn 1909 σ. 3). Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ ἐκ τῆς σφραγίδος τοῦ διαβόλου τύπου ἡ παράδοσις μας οὐδὲν λέγει.

Ἡ παράδοσις περὶ λιθοβολισμοῦ τοῦ προπάτορος καὶ περὶ γιγαντείου σώματος αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς ἀπόκρυφα βιβλία, ἀλλ' ἀνάγεται εἰς πηγὰς Ἰουδαϊκᾶς. Εἰς τὴν σημιτικὴν ἀνατολὴν ἦτο κοινὴ ἡ πίστις, ὅτι οἱ προπάτορες Ἀδάμ, Εὐᾶ, Ἀβελ, Σήθ, Νῶε ἦσαν γίγαντες καὶ εἶχον θαυμαστὴν μακροβιότητα. Κατὰ τὴν Γένεσιν ὁ Ἀδάμ ἔζησεν 930 ἔτη, κατ' ἄλλας δὲ διηγήσεις, τὰς ὁποίας εἶχον ὑπ' ὄψιν οἱ χρονογράφοι Σύγγελος καὶ Κεδρηνός, ὁ Σήθ «ἀπεγαλακτίσθη δώδεκα ἐτῶν». Κατὰ τὸ σλαβικόν Ἀπάνθισμα περὶ τοῦ

ξύλου τοῦ Σταυροῦ ἢ κεφαλὴ τοῦ Ἀδάμ ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε 30 ἄνδρες ἤμποροῦσαν νὰ χωρέσουν ἐντὸς αὐτῆς. Εἰς ἄλλο σλαβικὸν κείμενον περὶ Ἀδάμ, τὸ ὁποῖον παραθέτει ὁ Jagic, Slav. Beiträge zu den bibl. Apokryphen I (Denkschriften d. K. Akad. Wien 1893) σ. 62, κατονομάζεται ὁ βασιλεὺς, πού ἐλιθοβόλησε τὸ κρανίον τοῦ Ἀδάμ. Κάποτε δηλ. πού ὁ σοφὸς Σολομὼν εὕρισκότανε μ' ἕναν δοῦλο του ἔς τὸ κνῆγι, τοὺς ἔπιασε δυνατὴ βροχὴ· ὁ δοῦλος του τότε χώθηκε μὲ τὰ λαγωνικά του μέσα σ' ἕνα σπήλαιον, πού ἔτυχεν ἐκεῖ κοντά, ἀλλ' ἐκκληκτικὸς παρετήρησεν, ὅτι τὸ σπήλαιον δὲν ἦταν ἀπὸ πέτρα, ἀλλὰ ἀπὸ κόκκαλον. «Σὰν ἦρθεν ὁ σοφὸς Σολομὼν, ἀμέσως ἐνόησεν, ὅτι αὐτὴ ἦταν ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀδάμ! Τότε ἐπρόσταξε νὰ μαζευθοῦν ὄλοι, ἀπὸ τὸν πιὸ μικρὸ ὡς τὸν πιὸ μεγάλο, καὶ ὄλους τοὺς διέταξε ὅ,τι ἰδοῦν νὰ κάμνη αὐτός, νὰ τὸ κάμνουν καὶ αὐτοί. Καὶ ὁ Σολομὼν πῆρε μιὰ πέτρα, ἐπροσκίνησε μπρὸς ἔς τὸ κεφάλι αὐτὸ καὶ εἶπε. «Σὲ προσκυνῶ, γιατί εἶσαι τὸ πρῶτο πλάσμα τοῦ Θεοῦ», ἔπειτα ἔρρηξε τὴν πέτρα πάνω ἔς τὸ κεφάλι τοῦ Ἀδάμ καὶ εἶπε. «Σὲ χτυπῶ, γιατί ἀμάρτησες ἀπέναντι ἔς τὸ Θεό». Καὶ ὄλος ὁ λαὸς ἔρρηξε πέτρες καὶ ἔτσι ἔγινε λιθόστρωτον, τὸ ὁποῖον οἱ Ἑβραῖοι ὀνομάζουν Γολγοθᾶ. (βλ. καὶ Dähnhardt, Natursagen I κεφ. 11).

Καὶ ἡ παράδοσις ὅτι ὁ Ἀδάμ ἐτάφη εἰς τὸν Γολγοθᾶν δὲν εἶναι ἀρχῆς χριστιανικῆς, ἀλλ' ἀνήκει εἰς παλαιὰν ἑβραϊκὴν παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἱερουσαλὴμ ἦτο ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς, ἐκ τοῦ ὁποῖου ὁ Θεὸς ἔλαβε τὸν χοῦν, διὰ νὰ πλάσῃ τὸν Ἀδάμ, ὁ δὲ Γολγοθᾶς ὁ τόπος, ὅπου ὁ πρωτόπλαστος ἐτάφη. Ρητῶς περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Ὁριγενῆς (Migne, Patrol. gr. τ. 13 σ. 1777): περὶ τοῦ Κρανίου τόπου ἦλθεν εἰς ἡμᾶς, ὅτι Ἑβραῖοι παραδιδόασιν τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ ἐκεῖ τετάφθαι. Κατὰ τὸν W. Roscher, ὅστις ἐν Omphalosgedanke bei verschiedenen Völkern (Berichte d. Sächs. Ges. d. Wiss. zu Leipzig 1918) σ. 25 κέ. ἐξήτασε τὴν περὶ Ἀδάμ καὶ Γολγοθᾶ παράδοσιν, τόσον τὸ κρανιοειδὲς σχῆμα τοῦ βράχου ὅσον καὶ ἡ εὐρεσις ὁσῶν προκατακλυσμαίου τινὸς ζῶου ἐν αὐτῷ καὶ ἡ ὑπαρξίς

ἀρχαίου σπηλαιώδους τάφου συνετέλεσαν νὰ παραχθῆ ἡ παράστασις ὅτι ὁ προπάτωρ τῆς ἀνθρωπότητος ἐτάφη εἰς τὸν λόφον τοῦ Γολγοθᾶ. Πάντως ἐκ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ἡ ἰδέα αὕτη παρέμεινε καὶ ἠδυνήθη νὰ ἐπιζήση μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ εἰς κύκλους χριστιανῶν, οἵτινες τὸν τόπον τῆς σταυρώσεως τοῦ Ἰησοῦ ἐταύτισαν μὲ τὸν τάφον τοῦ Ἀδάμ καὶ συνεσχέτισαν τὸ γεγονός τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων μὲ τὸ τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ. Διατύπωσιν αὐτῆς εὐρίσκομεν εἰς ἔλληνας καὶ λατίνους Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ 4 καὶ 5 αἰῶνος. Οὕτω ὁ Ἀθανάσιος ἐν τῷ εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν σταυρὸν (Migne Patr. gr. XXVIII, 208 A) λέγει: ὄθεν οὐδὲ ἀλλαχοῦ πάσχει, οὐδὲ εἰς ἄλλον τόπον σταυροῦται ἢ εἰς τὸν Κρανίου τόπον, ὃν Ἑβραίων οἱ διδάσκαλοι φασιν τοῦ Ἀδάμ εἶναι τάφον... Ἔδει γὰρ τὸν Κύριον, ἀνανεῶσαι θέλοντα τὸν πρῶτον Ἀδάμ, ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ παθεῖν... ἵνα τὸν Ἀδάμ εὐρῶν ἐκεῖ λύση τὴν κατάραν. Ὁμοίως ὁ Ἐπιφάνιος (367 - 403) παρὰ τῷ Μιχ. Γλυκᾶ, Bonn 227, λέγει: «ἄγραφον παράδοσιν περισφύζεσθαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ περὶ τοῦ Ἀδάμ, ὡς εὐθὺς μετὰ τὸ ἐκβληθῆναι τοῦ παραδείσου εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐλθεῖν χάριν παρηγορίας ὧν ἀπώλεσεν. Αὕτη γὰρ γῆ πίων καλεῖται. Ἐκεῖσε λοιπὸν ἐνδιατρίβει, ἐκεῖσε καὶ τέθαπται. Θαῦμα μὲν οὖν ἐδόκει τοῖς ὀρῶσιν ἢ ἐκείνου κεφαλὴ τῆς σαρκὸς διαρρηεῖσης, ὅτι καὶ πρῶτον ἐκεῖνον Ἰουδαία νεκρὸν ἐδέξατο. Ἐν τόπῳ λοιπὸν τινι καταθέμενοι τὸ τοιοῦτον κρανίον τόπον Κρανίου τὸν τόπον ἐκείνον ὠνόμασαν. Ἐκεῖσε οὖν σταυροῦται ὁ Κύριος, ἵνα διὰ ξύλου ζώωση τὸν διὰ ξύλου σχόντα τὴν νέκρωσιν». Κατὰ τὸν Ἱερώνυμον δέ, (Migne Patr. lat. XXII, 48 5:) ὄθεν καὶ ὁ τόπος ἔνθα ὁ Κύριος ἡμῶν ἐσταυρώθη, Κρανίου καλεῖται, δῆλον ὅτι ἐπειδὴ ἐκεῖ τὸ κρανίον τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου κατεκρύβη καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ῥεῦσαν ἐκ τοῦ σταυροῦ τὰ μαρτήματα τοῦ πρῶτου Ἀδάμ καὶ πεσόντος πρωτοπλάστου ἐξήλειψε. (Βλ. πλείονα παρὰ Roscher ἐνθ. ἀν. σελ. 27).

Πλήρης ἡ περὶ Ἀδὰμ παράδοσις πρόκειται ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ βιβλίῳ, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, ἐκ τῆς ἀραβικῆς περι-εσώθη ἐν τῇ αἰθιοπικῇ γλώσσῃ καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ 5 ἢ 6 μ. Χ. αἰῶνος. Εἰς αὐτὸ βλέπων ὁ Θεὸς τὴν συντριβὴν τοῦ Ἀδὰμ λαμβάνει οἶκτον δι' αὐτὸν καὶ τοῦ ὑπόσχεται ὅτι μετὰ 5500 ἔτη θὰ στείλῃ τὸν Λόγον αὐτοῦ, ὅστις θὰ χύσῃ τὸ αἷμα του ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς του ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Γολγοθᾶ τὸ αἷμα του ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ θὰ γίνῃ δι' αὐτὸν ὕδωρ τῆς ζωῆς, καὶ οὐ μόνον δι' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ δι' ὄλους τοὺς ἀπογόνους του, τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἀδὰμ ζήσας 930 ἔτη ἀπέθανεν, ὁ Θεὸς δίδει ἐντολὴν εἰς τὸν Σῆθ καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ νὰ θάψωσι τὸ σῶμα τοῦ πατρὸς των εἰς τὸ μέσον τῆς γῆς, διότι τὸν τόπον αὐτὸν ὥρισεν διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ πρωτοπλάστου. Διὰ τοῦτο ὁ Νῶε παρέλαβε τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ εἰς τὴν κιβωτόν, ὁ δὲ Σῆμ τῇ ὁδηγίᾳ ἀγγέλου ἔφερεν αὐτὸ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅταν δ' ἐπλησίαζαν εἰς αὐτήν, φωνὴ ἠκούσθη ἐκ τῆς λάρνακος λέγουσα: Ἐφθάσαμεν εἰς τὸν τόπον, ὃν ὁ Κύριος ὥρισεν ἡμῖν· εἰς τὸν τόπον, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάγομεν, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ θέλει κατέλθαι καὶ θέλει πάθει καὶ ἄνωθεν τῆς θέσεως, ὅπου τὸ σῶμά μου θὰ κεῖται, θέλει σταυρωθῆ, ὥστε τὸ αἷμα του θέλει ῥάνει τὴν κορυφὴν μου. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ θέλει γίνῃ ἡ ἀπολύτρωσις μου καὶ αὐτὸς θέλει σᾶς ἐπαναφέρει εἰς τὸ κράτος μου καὶ θέλει μοι δώσει τὸ ἱερατεῖον μου καὶ τὸ προφητεῖον». Καὶ ὅτε ἡ λάρναξ ἔφθασεν εἰς τὸν βράχον, οὗτος ἐσχίσθη εἰς δύο καὶ περιέλαβεν ἐντὸς τὴν λάρνακα· καὶ ὁ Μελχισεδέκ καὶ ὁ Σῆμ ἐνόησαν ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ τόπος, τὸν ὁποῖον ἠθέλην ὁ Θεός». (Das christl. Adambuch des Morgenlandes übers. v. A. Dillmann σ. 38 καὶ 114, πρβλ. σ. 80, 96, 102, 109, 112). Ὅμοίως ἐν τῇ Παλαιᾷ, τῇ μεταφρασμένῃ εἰς τὴν σλαβικὴν παρὰ Jagic ἐνθ. ἀν. σ. 62-63, ἀναφέρεται ὅτι ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παρέλαβον τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ καὶ τὸ ἔθαψαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς γῆς, ἐν Ἱερουσαλήμ, ἔνθα ὁ Κύριος ἡμῶν ἐσταυρώθη, εἰς δὲ τὸ προμνημονευθὲν

Ἀπάνθισμα περὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ καὶ τὸν διάλογον τῶν τριῶν Ἁγίων, αὐτόθι σ. 61, ἀναφέρεται ὅτι τὰ ὁσᾶ τοῦ Ἀδάμ ἐβαπτίσθησαν ἄλλα μὲν εἰς τὴν θάλασσαν, ἄλλα δ' εἰς τὸν Ἰορδάνην, ἡ δὲ κεφαλὴ του μὲ τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ. Καὶ ἀφοῦ τοιαυτὴ ἦτο ἡ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας, ἀνάλογα βλέπομεν ἱστοριζόμενα εἰς τὴν εἰκόνα τῆς σταυρώσεως: «κάτωθεν δὲ τοῦ σταυροῦ μικρὸν σπήλαιον καὶ ἐν αὐτῷ ἡ **κἀρα τοῦ Ἀδάμ** καὶ ἄλλα δύο κάκκαλα ὁρατιζόμενα ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὅπου ἐχύνετο ἀπὸ τὰς πληγὰς τῶν ποδῶν του (Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφ. τέχνης ἐκδ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως 1909 σελ. 108).

Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἤδη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου Ἀδὰμ καὶ Χριστὸς ἀντιτάσσονται πρὸς ἀλλήλους ὡς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ θανάτου πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὅλη ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος περιστρέφεται περὶ τὰ δύο ταῦτα πρόσωπα ὡς περὶ δύο πόλους. Ἐκεῖ εἰς τὸ ἀπώτατον ἄκρον τοῦ παρελθόντος ἴσταιται ὁ Ἀδὰμ ὡς ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ αἰτία τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, ἐδῶ εἰς τὴν ἀρχὴν μιᾶς νέας περιόδου ἴσταιται ὁ Χριστὸς ὡς λυτρωτῆς καὶ ἀνακαινιστῆς τῆς ζωῆς. (H. Ewald, Jahrbücher der bibl. Wissenschaft, II (1849): Adam und Christus σ. 168. 172). Οὕτω παρήχθη ἡ ἰδέα περὶ τῆς ἀντιστοιχίας τῶν γεγονότων τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτῶν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος, ἡ ὁποία πολλαχῶς ἐξεφράσθη εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὅτε ἀργότερα ἡ παιδεία παρημελήθη καὶ αὐτὴ ἡ γλῶσσα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων καὶ εὐχῶν ἀπέβη βαθμηδὸν ἀκατάληπτος εἰς τὸν λαόν, τότε πρὸς καθοδήγησιν τοῦ ἀμορφώτου λαοῦ ἤρχισαν νὰ συντάσσονται εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐπιτομαὶ ἐκ τῆς Παλ. Διαθήκης, ἐπηυξημέναι διὰ ποικίλων ἀποκρύφων καὶ δημωδῶν διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι οὕτω διεδόθησαν εὐρύτατα ὄχι μόνον εἰς τὸν ἰδικὸν μας, ἀλλὰ διὰ μεταφράσεων καὶ εἰς ὅλους τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς. Ὅθεν εἶναι

φυσικὸν γὰ διασφύζεται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ πλῆθος ἐκ τῶν διηγήσεων τούτων καὶ δι' αὐτὸ ὅλα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν ἐξητάσαμεν ἀνωτέρω, ἀνευρίσκονται εἰς παλαιὰ βιβλία καὶ παραστάσεις τέχνης τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὅπως κάθε τι ποὺ περιέρχεται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ αἱ θρησκευτικαὶ αὐταὶ διηγήσεις ὑπέστησαν τροποποιήσεις σύμφωνα πρὸς τὸ μυθολαστικὸν πνεῦμα τοῦ λαοῦ καὶ ἀπέκτησαν σαφήνειαν καὶ ἐνάργειαν, ἣ ὁποία χαρακτηρίζει ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ.

Ἐν Βερολίῳ.

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

